

บทที่ ๓

แนวความคิดทางการเมืองของกลุ่มผู้นำคตินรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๔๑๑ - ๒๔๓๖

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการปรับปรุงประเทศ เพื่อตั้งพระราชอำนาจกลับสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้ไม่นาน พระองค์ก็ต้องประสบการต่อต้านจาก กลุ่มการเมืองเก่า เนื่องจากการปรับปรุงทั้งในด้านารคลังและการควบคุมกำลังคนของพระองค์สร้างความกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของกลุ่มการเมืองเก่าอย่างมาก การต่อต้านที่เกิดขึ้นนั้นนำมาสู่ ปัญหาทางการเมืองที่สำคัญ ๆ อยู่หลายกรณี แสดงให้เห็นถึงการแตกแยกทางการเมืองที่เด่นชัด และส่งผลต่อแนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในระยะเวลา ต่อมา

การปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงกระทำตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ ทำให้พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่เข้มแข็งขึ้น เพราะระบบการคลังที่พอจักสามารถ นำรายได้ที่แน่นอนให้แก่รัฐบาล และพระองค์ก็สามารถที่จะควบคุมกำลังคนได้มากขึ้น เสถียรภาพทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เพิ่มขึ้นนี้ จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญจากการเริ่มต้น ปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดิน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดินที่เริ่มขึ้นหลังจากปี ๒๔๒๕ จะมีได้ สร้างความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงขึ้นก็ตามแต่จะพบว่ากลุ่มสยามหนุ่มมีแนวความคิดเกี่ยวกับ เรื่องนี้แตกต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และอาจถือได้ว่าเป็นพัฒนาการทาง ความคิดอีกระดับหนึ่งของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ การจะพิจารณาถึงพัฒนาการ ของกลุ่มสยามหนุ่มจำเป็นต้องพิจารณาถึงความขัดแย้งทางความคิดของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ในช่วง คตินรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

๓.๑ พฤติกรรมทางความคิดของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ (๒๔๑๑-๒๔๒๓)

ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มการเมืองเก่าและกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำเนินไปตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๒๓ อันเป็นปีที่

จะเห็นความเสื่อมของกลุ่มการเมืองเก่าที่ถกเถียงกันลงเรื่อย ๆ จากการปรับปรุงประเทศของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความเคลื่อนไหวที่แสดงถึงความเป็นปฏิปักษ์ของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำให้ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงระยะเวลา นี้เต็มไปด้วยความรุนแรง

กลุ่มการเมืองเก่าบางกลุ่มได้พยายามที่จะตั้งมหาอำนาจตะวันตก เข้ามา เพื่อสนับสนุนการ ต่อรองของการเมืองของกลุ่มนี้ด้วย ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตลอดช่วงระยะเวลานี้จึงเป็นความพยายาม ที่จะปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ อันอาจแสดงถึงความคิดที่แตกต่างกันของกลุ่ม ของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ได้

๓.๑.๑ ครุโณวาทกับการปฏิเสธกลุ่มการเมืองเก่า

การจัดการด้านการคลังและการควบคุมกำลังคน เป็นวิธีการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำเพื่อลิดรอนอำนาจทางการเมืองของกลุ่มการเมืองเก่า การปฏิเสธ บทบาททางการเมืองของกลุ่มการเมืองเก่าด้วยการโจมตีพฤติกรรมของผู้นำที่ต่อต้านการปรับปรุงประเทศ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่กลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวกระทำโดยผ่านครุโณวาท

ครุโณวาทเป็นหนังสือพิมพ์ที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๗ เนื่องจากพระเจ้านั่งงยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ได้ทรงนำพระคำริของพระองค์ไปทรงหาหรือกับ "พระองค์เจ้าพี่พระองค์- เจ้าน้อง และข้าราชการบางท่านบางนาย" (ครุโณวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๑. ๑๒๓๖ : ๑) แล้ว เห็นพร้อมกันว่าควรออกหนังสือพิมพ์ที่มีวัตถุประสงค์ทำนองเดียวกับราชกิจจานุเบกษาในการให้ความรู้ สำหรับการปฏิบัติราชการ แต่ครุโณวาทมีจุดมุ่งหมายที่ต่างออกไป กล่าวคือ มุ่งเผยแพร่ความรู้เพื่อเพิ่มพูน สติปัญญาให้แก่

"...คนเด็กคนหนุ่ม ที่จะเจริญในภายหน้า จะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่อไป..." (ครุโณวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๑. ๑๒๓๖ : ๓)

เนื้อหาของความรู้ที่ครุโณวาท เสนอจะกว้างกว่าที่ตีพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาและ เป็นความรู้ทั้งของไทยและต่างประเทศนำเสนอในลักษณะของบทความ ข่าว และสุภาสิต ดังจะเห็น ได้ว่าครุโณวาทจะให้ความรู้เกี่ยวกับข่าวราชการบ้านเมือง ข่าวต่างประเทศ ข่าวบอกราคาสินค้า และหนังสือสุภาสิต นิทานที่ประเทืองปัญญา ตำราแสดงแบบแผนวิชาต่างๆ และจดหมายเหตุการณ์ เล็กน้อย เป็นต้น (ครุโณวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๑. ๑๒๓๖.๑) จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของความรู้

ที่หลากหลายนี้จะทำให้โลกทัศน์ของคนหนุ่มที่จะเข้ามาบริหารกว้างขึ้นด้วย

เรื่องราวและบทความที่ตีพิมพ์ลงในครุโฆวาทแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงความพยายามของกลุ่มสยามหนุ่มที่จะเสริมสร้างสิทธิธรรมทางการเมืองให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สิทธิธรรมนี้แสดงออกในสองประการคือ ประการที่หนึ่ง ในฐานะของพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ทั้งในทางทฤษฎีและปฏิบัติ ประการที่สอง มีความพร้อมที่จะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความเจริญ^๑ เพื่อต้านทานภัยคุกคามจากตะวันตก นอกจากนั้น ยังเห็นถึงความพยายามของครุโฆวาทที่จะแสดงสิทธิธรรมให้แก่กลุ่มผู้สนับสนุนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งที่เป็นพวกขุนนางดั้งเดิม และกลุ่มสยามหนุ่มเองด้วย^๒ ครุโฆวาทได้แสดงให้เห็นในเรื่องนี้ผ่านข่าวของสภาที่ปรึกษาต่างๆ^๓ กิจกรรมของกลุ่มสยามหนุ่ม^๔ และผลการปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบของกลุ่มผู้สนับสนุนในด้านต่างๆ^๕

การสร้างสิทธิธรรมให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและผู้สนับสนุน

^๑ แนวความคิดเกี่ยวกับความเจริญของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือการลดการกดขี่ ลดความอยุติธรรม เพื่อให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุข พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า ความเจริญตามแนวความคิดนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการปรับปรุงระบบการบริหารราชการแผ่นดินให้เอื้ออำนวยแก่การสร้างสรรคความเจริญเท่านั้น

^๒ มีข้อที่น่าพิจารณาถึงสาเหตุที่กลุ่มสยามหนุ่มพยายามสร้างสิทธิธรรมให้แก่กลุ่มของตนควบคู่ไปกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มขุนนางดั้งเดิม สิทธิธรรมของกลุ่มนี้ซึ่งสอดคล้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือความสามารถของพวกตนที่จะนำประเทศไปสู่ความเจริญได้ดีกว่าเก่า แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิธรรมของพวกตนดังกล่าวนี้ ประกอบกับ บทบาททางการเมืองของกลุ่มสยามหนุ่มในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๑๓ ที่ยังมีไม่มาก (แม้ว่าสมาชิกบางคนของกลุ่มจะได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ทางการเมือง เช่น สมเด็จพระยาเทวะวงศ์ฯ, กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์, และพระองค์เจ้ามยุษยานาคมานพ เป็นต้น แต่ก็มิใช่เป็นตำแหน่งที่สามารถควบคุมกำลังพล และเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ทางการเงินได้แต่อย่างใด เป็นบทบาทที่เทียบกันไม่ได้กับกลุ่มการเมืองเก่าทั้งสองกลุ่ม และสมาชิกของกลุ่มผู้สนับสนุนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มาจากขุนนางดั้งเดิม) จึงทำให้เห็นว่ากลุ่มสยามหนุ่มมีความจำเป็นที่จะต้องเสนอเรื่องราวและบทบาทของตนในเรื่องต่างๆของประเทศขณะนั้น

ทางการเมืองของพระองค์ตามแนวทางที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ จึงทำให้กลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และกลุ่มของพระราชวัง -

ตัวอย่างของข่าวเกี่ยวกับสภาพที่ปรึกษาต่างๆที่ลงพิมพ์ในครุโฆวาทมี เช่น

ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๓ วันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖
ลง "ข่าว เคนซิลลอร์ออฟสเตต" เกี่ยวกับคำสาบานของสภานั้น

ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๒๑๑ วันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖
เรื่อง "แจ้งความมายังนายตุ่ยไต้ทราบ" เป็นการวิพากษ์วิจารณ์การปฏิบัติหน้าที่ของสภา
ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และ

ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๗ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖
ลงเรื่อง "การตั้งปรีรีเคนซิล" และ "ปรีรีเคนซิลสาบาล" ลงรายละเอียดเกี่ยวกับรายนามและ
พระนามผู้เข้ามาเป็นปรีรีฯและการสาบานตน

ตัวอย่างของกิจกรรมของกลุ่มสยามหนุ่มมี เช่น

ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๑ วันอังคาร เดือน ๘ แรม ๔ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖
ลงเรื่อง "ว่าด้วยการปลูกต้นไม้" มีรายชื่อผู้ตามเสด็จพระราชดำเนินไปสวนสราญรมย์ ส่วนใหญ่เห็น
ได้ชัดว่าเป็นกลุ่มสยามหนุ่ม และครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๓๗๔ วันอังคาร เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ
ปีมจ ๑๒๓๖ ลงเรื่อง "การประชุมที่ยังสยามไซไซเอตี" กล่าวคือเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษา-
ธิบตี(ท้วม บุนนาค) เสนาบดีกรมท่า รับตำแหน่งเพรสิดেন্টที่ยังสยามไซไซเอตี และสมาชิกของยัง-
สยามมีความยินดีที่ท่านรับตำแหน่งนี้

ตัวอย่างของการปฏิบัติหน้าที่ในความรับผิดชอบของกลุ่มผู้สนับสนุนพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเช่น

ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๒ วันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖
ลงเรื่อง "ตลาดการศาลรับสั่ง" เพื่อชำระความนครบาลกลาโหม มหาดไทย และกรมท่าที่ยังค้าง
รายนามตลาดการทั้งหมดเป็นสมาชิกที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

และครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๑๗๗ วันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๒ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖
เรื่อง "จดหมายเหตุแจ้งความ" กล่าวสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินว่า
จะสามารถยังความเจริญให้แก่ประเทศได้

บวรสถานมงคล ผู้ที่ตกเป้าโจมตีของครุโฆวาทอยากชัดเจนที่สุดก็คือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) การที่สมเด็จพระเจ้าพระยาต้องถูกโจมตีนั้นนอกจากจะสะท้อนให้เห็นความพยายามของท่านที่จะปกป้องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองที่นับวันแต่จะสูญสิ้นไปด้วยวิธีการต่าง ๆ แล้ว ยังอาจแสดงถึงทัศนคติสยามหนุ่มที่มีต่อสมเด็จพระเจ้าพระยาตด้วย กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้าพระยาเป็นตัวแทนของระบบบริหารราชการแบบเก่าซึ่งมีธรรมเนียมปฏิบัติที่ขัดขวางการสร้างสรรค์ความเจริญให้กับประเทศตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่อาจถือว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่อีกด้วย

ครุโฆวาทพยายามสร้างสิทธิธรรมให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยใช้ทั้งวิधिปฏิบัติ สอบทบาททางการเมืองและการบริหารของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ กับกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ เสนอคุณสมบัติที่เป็นแบบอย่างของผู้นำใหม่สนับสนุนการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งวิพากษ์วิจารณ์ระบบบริหารราชการแผ่นดินของไทย ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

การปฏิเสสมเด็จพระเจ้าพระยาและกรมพระราชวังบวรฯ ซึ่งเป็นผู้นำของกลุ่มการเมืองใหญ่สอง กลุ่มที่ต่อต้านการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เท่ากับเป็นปฏิเสสมูลฐานการเมืองทั้งสองด้วย ครุโฆวาทจะปฏิเสธผู้นำกลุ่มการเมืองทั้งสองนี้ ในลักษณะของการไม่ยอมรับบทบาทของคนสองกลุ่มนี้โดยตรง และเสนอลักษณะของผู้นำใหม่ที่เหมาะสมถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวควบคู่กันไปด้วย การปฏิเสธบุคคลทั้งสองนี้ถูกย่ำให้เห็นอยู่เสมอและมากขึ้นเรื่อย ๆ จากข้อบกพร่องที่ครุโฆวาทเห็นในระบบราชการ และการขัดขวางการพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งอาจแสดงให้เห็นถึงทัศนคติของกลุ่มสยามหนุ่ม เกี่ยวกับตัวแทนของธรรมเนียมแบบใหม่และธรรมเนียมแบบเก่า

ความพยายามที่จะสร้างสิทธิธรรมทางการเมืองให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เด่นชัดที่สุดคือ การปฏิเสธบทบาทของสมเด็จพระเจ้าพระยาและ เสนอว่า ในฐานะของพระมหากษัตริย์ซึ่งถือเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวย่อมจะทรงมีสิทธิอันชอบธรรมในการบริหารประเทศ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ ก็ถือว่า ^{หน้า} ๕ ของสมเด็จพระเจ้าพระยา ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเป็นอันสิ้นสุด แต่การมีอำนาจทางการเมืองอย่างฉันทันทำให้สมเด็จพระเจ้าพระยายังคงมีบทบาททางการเมืองที่สำคัญอยู่ต่อไปในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะได้พระราชอำนาจในฐานะพระมหากษัตริย์ผู้มีอำนาจสมบูรณ์กลับคืนมา ดังนั้น การที่สมเด็จพระเจ้าพระยา

ยังคงมีบทบาทอยู่ก็จะเป็นอุปสรรคต่อการ เสริมสร้างพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในนิทานโบราณว่าด้วยราชสีห์กับช้าง ซึ่งเปรียบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นราชสีห์ และสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เป็นช้าง ได้สะท้อนความพยายามของครุโณบาทที่จะสร้างสิทธิธรรมทางการบริหารให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายหลัง พ.ศ. ๒๔๑๖ และปฏิเสธบทบาทของสมเด็จพระเจ้าพระยาหลังพ้นจากพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการในเวลาเดียวกันด้วยว่า

กาลวันหนึ่ง ยังมีราชสีห์อยู่ตัวหนึ่งอยู่ในถ้ำอันใหญ่ก็หากินของตัวและหาของถ้ำอื่น ๆ มาใส่ที่ถ้ำของตัว แลเขาคิดมีความซื่อสัจคิดแต่จะให้ถ้ำของเขา เจริญดี แลคบพวกพ้อง แลคิดจะให้เปนสามสี่เปนต้น แลเพื่อสัตว์อื่น ๆ จะมาอยู่ในถ้ำนั้นต่อไป ภายน่าจะได้เปนที่ซื่อสัตย์ปรากฏให้สัตว์นั้นทั้งปวงจึงคิดให้ดีด้วยเขาไม่โกงแลสัตว์จะได้สรรเสริญราชสีห์ตัวนั้น แลเขาได้ไปเที่ยวดูในถ้ำนั้นเพื่อจะได้หมดจดดีให้เจริญขึ้น ก็มาเวลาวันหนึ่ง เขาได้เดินไปเที่ยวตรวจถ้ำของเขา ๆ ก็ได้พบช้าง เข้าตัวหนึ่ง (ที่เจ้าของเขาปล่อยไปแล้วด้วยช้างนั้นแก่แล้ว เห็นว่าจะใช้การไม่ได้เขาจึงปล่อยไปแลเขาได้ใช้มานานแล้ว เขาคิดถึงบุญคุณของช้างที่เขาได้ใช้มานาน เขาคงปล่อยให้ไปตามใจไม่ขัดขวาง ครั้นช้างได้ไปก็ดีใจ จึงไปในถ้ำที่ราชสีห์อยู่ เห็นถ้ำนั้นใหญ่กว้างแลสะอาดกอบควรเราจะอยู่ได้ ไม่ต้องทำอะไรต่อไป แลเขาเข้าไปอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง) ครั้นราชสีห์ไปเข้า แลราชสีห์จึงรู้ว่าคงจะสู้เราไม่ได้เปนแน่แลราชสีห์จึงเข้าไป ครั้นช้างเห็นราชสีห์เข้าก็โกรธทราว่าราชสีห์ทำถ้ำไม่ แลหมายว่าตัวใหญ่โตราชสีห์คงสู้ไม่ได้ จึงเอาอำนาจของตัว เข้าพูดกับราชสีห์ว่าท่านเอ๋ยทำไมจึงได้เข้ามาในถ้ำของเราที่เราได้มาอยู่ในนี้ แลท่านเห็นว่าถ้ำนี้ไม่โสโครกแลเรียบร้อยดีไม่ต้องทำอะไร ท่านจะมาแย่งเราอย่างไรได้ ท่านกลัวท่านจงออกไปเสียจากถ้ำนี้ให้พ้นเถิด ราชสีห์จึงตอบว่าทำไม เราได้มาอยู่แต่เดิมแลเราได้รักษาทำถ้ำนี้มาช้านานแล้ว เราได้ออกไปเที่ยวตรวจทำถ้ำของเราอยู่เสมอ ภาเราเดินมาวันนีมาปะท่านเข้าวันนี้ ท่านจะมาไล่เราดังนี้จะได้ฤา เราไม่กลัวท่านดอก เราก็คือเป็นราชสีห์เป็นใหญ่ในสัตว์ทั้งปวง ท่านมาดูหมิ่นเรานัก ท่านจงไปเสียจากถ้ำของเรา ๆ ไม่ชอบใจให้มีสองคนอยู่ในถ้ำนี้ เราจะได้รักษาผู้เดียว ครั้นช้างได้ฟังดังนั้นจึงพูดว่าท่านมาดูถูกเรานัก

เราโตกว่าท่านมากนัก... (ครุโณวาท เล่ม ๑ นัมเบอร์ ๔ วันอังคาร เดือน ๘
ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖ ๔๔-๕๐ ชิดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

นิทานเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นการเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในสังคมไทยขณะนั้น
ราชสีห์น่าจะหมายถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทบาทของราชสีห์ในการ
สร้างความเจริญก้าวหน้าให้ถ้ำของเขานั้นเปรียบได้กับการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองโดยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งการนำประสบการณ์ที่ได้พบเห็นจาก
ต่างประเทศมาใช้ปรับปรุงประเทศให้เจริญ นับเป็นเกร็ดชี้ให้เห็นความสำคัญของผู้นำแบบใหม่ที่
ฉลาดเหมาะกับสถานการณ์ขณะนั้นซึ่งกำลังเผชิญการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก ในขณะที่
ผู้มีอำนาจอีกฝ่ายคือข้างนั้น น่าจะหมายถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบดินทรเดชาซึ่ง
มือในด้านการเมืองเพราะหาความเหมาะสม แต่ยังคงคุมอำนาจและมีผลประโยชน์อยู่ในระบบ
บริหารแบบเก่า จึงกลายเป็นอุปสรรคขัดขวางการสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้บ้านเมืองตาม
ทัศนะของกลุ่มสยามหนุ่ม

กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญก็เป็นผู้นำกลุ่มการเมืองอีกผู้หนึ่งที่ถูกปฏิเสธบทบาท
และสิทธิธรรมในตำแหน่ง "กรมพระราชวังบวรสถานมงคล" จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวและกลุ่มสยามหนุ่มตลอดมา ทั้งนี้เพราะว่าเป็นการดำรงตำแหน่งที่ปราศจากความเห็นชอบ
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และข้ายังได้สืบทอดกำลังทหาร กำลังคน
และอาวุธยุทธภัณฑ์ที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย

ครุโณวาทได้ปฏิเสธสิทธิธรรมของกรมหมื่นบวรวิไชยชาญในตำแหน่ง "กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล" ไว้ในบทความเรื่อง "ถ้ามด้วยเรื่องปริรีเคาน์ซิล" ที่สะท้อน
ความคิดของสยามหนุ่มเกี่ยวกับการสร้างสิทธิธรรมให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ด้วยการสืบราชสมบัติที่เน้นการสืบตามสายโลหิตว่า

...อนึ่ง ในคำเอตเรตส์ของพวกเคาน์ซิลทั้งหลาย ซึ่งท่านเจ้าพระยาภูธราภัยได้อ่านถวาย
นั้น ก็ให้เห็นเป็นแน่ที่ท่านทั้งหลายซึ่งรับเป็นที่ปริรีเคาน์ซิลได้ประณีประนอมพร้อมเพรียง
กัน ช่วยทำนุบำรุงสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามให้มีความเจริญยิ่งขึ้น...ท่านเคาน์ซิลทั้งปวง
คงจะรักษาความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินสยามให้มี
ความเจริญเหมือนคำในเอตเรตส์กล่าวไว้ว่า ปริรีเคาน์ซิลทั้งหลายจะตั้งความสุจริตกตัญญู
กตเวทิต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตลอดจนพระบรมราชโอรสที่จะสืบราช
อิสริยยศต่อไป ให้ต่อสู้เคียงไป ดังเช่นโปรดพระราชนานพรแก่ปริรีเคาน์ซิลทุกประการนั้น

ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่งด้วยว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้ เพราะการที่จะ
สืบราชอิศริยยศต่อดิดเนื่องกัน... (ดร.โฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๔ วันอังคาร เดือน ๔
แรม ๕ ค่ำ ๑๒๓๖ ๑๒๔)

๒๒
ดร.โฆวาทยังได้พยายามสร้างสิทธิธรรมทางการเมืองให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวอีกในเรื่องการปรับปรุงประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของผู้นำที่ดร.โฆวาทเห็นว่า
เหมาะสมที่จะบริหารประเทศท่ามกลางสภาพการณ์ที่ไทยจะต้องเผชิญหน้ากับตะวันตก ดร.โฆวาท
เห็นว่าพระราชดำริเกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่เน้นการเสริมสร้างความยุติธรรม ความเสมอภาค และลดการกดขี่ด้วยการปรับปรุงระบบบริหาร
ราชการแผ่นดินซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตของผู้คนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ให้มีประสิทธิภาพเพียงพอที่
จะเผชิญกับภัยคุกคามของตะวันตก จะเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการสร้างสรรค์ความเจริญ
ให้แก่ประเทศ ผู้นำที่จะบริหารประเทศในขณะนั้นจึงควรที่จะมีแนวความคิดในการปรับปรุง
ประเทศเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทความเรื่อง "ว่าด้วยนายวิศกับนายบุญสนทนากัน" ได้แสดงให้เห็นว่าพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยที่จะสร้างความเจริญให้กับประเทศดังนี้

...พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ มีพระราชหฤทัยทรงคิดจัดการบำรุงบ้านเมืองให้ราษฎรมี
ความสุขความเจริญทั่วพระราชอาณาจักร มิได้มีพระทัยเพลิดเพลนไม่ ฝ่ายข้างสิ่งซึ่ง
เป็นประโลมกาย มิแต่จะทรงพระดำริห์ตรองไปข้างสิ่งซึ่งจะเป็นคุณเป็นประโยชน์กับบ้านเมือง
คือให้มีพระราชบัญญัติคัดทอนกฎหมายแลธรรมเนียมเก่า ๆ ที่ยังไม่เป็นยุติธรรมนั้นยกออกเสีย
ยกขึ้นแต่กฎหมายแลเป็นประโยชน์แก่ชนชาวประเทศสยามยึดยาวในภายหน้า... (ดร.โฆวาท
เล่ม ๑ นำเบอร์ ๒๔๓ ๑๒๓๖ ๒๔๔)

เกี่ยวกับแนวทางปรับปรุงประเทศที่จะแสดงลักษณะผู้นำที่เหมาะสม ดร.โฆวาท
ได้เสนอแนวทางการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นบทความ
เรื่อง "ซาร์กรุงรัสเซียเสด็จเมืองอังกฤษ" การเสนอความคล้ายคลึงกันและความสำเร็จเกี่ยวกับการ
การปรับปรุงประเทศของพระเจ้าซาร์อาจถือได้ว่าเป็นการย้ำว่าแนวทางการปรับปรุงประเทศของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือแนวทางการปรับปรุงประเทศที่เหมาะสม โดยเฉพาะ

อย่างยิ่ง เมื่อการปรับปรุงประเทศของพระองค์ถูกต่อต้านจากกลุ่มการเมือง การย่ำใน เรื่องนี้ จึงเป็น เรื่องที่จำเป็น

แนวทางการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เสนอผ่านบทความนี้ อันจะมีผลต่อการยอมรับความเป็นผู้นำของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในท้ายที่สุด และสะท้อนถึงแนวความคิดที่แตกต่างกันในเรื่องนี้ของกลุ่มการเมืองอื่น ๆ คือ

...พระเจ้าชาร์ลส์นี้ ได้เสวยราชสมบัติตั้งแต่สืบเก้าปีมาแล้ว เมื่อแรกตั้งบรมราชาภิเศก ท่านยังหนุ่มอยู่ แต่ชื่อท่านเลื่องลือตลอดทั่วภิกษ และอังกฤษรักใคร่มาก ด้วยท่านได้ เปลี่ยนธรรมเนียมกรุงรัสเซียให้เป็นยุติธรรมหลายอย่าง เมื่อท่านเสวยราช ราษฎรในเมืองรัสเซียเป็นไพร่หลวงหมด ถ้าจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด ประโยชน์ตกอยู่กับนายฝ่ายเดียว ราษฎรหาประโยชน์ไม่ ขุนนางเล็กน้อยทั้ง เมืองข่มเหงนัก แลเจ้านายผู้ใหญ่เขาไม่เป็นธุระ ไว้ไว้ชื่อว่า เป็นมนุษย์ดีเดียวกันกับเขา แต่นับคิดในสรรพสิ่งของดังนี้ คือมีพลอยเพชรราคา เท่านั้น มีตึกมีที่ราคาเท่านั้น มีม้าเท่านั้น สุนัขไล่เนื้อเท่านั้น ใช้คนชายเท่านั้น ใช้คนหญิง เท่านั้น แต่พระเจ้าชาร์ลส์นี้ท่านเห็นว่า เป็นมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์ซึ่งเป็นใหญ่ควรจะช่วยมนุษย์ เป็นผู้นั้นให้มีความสุขเจริญขึ้น ถ้าจะเลิกความกตัญญูและเดือนปัญญา เขาคงมีอายุในความชั่ว แลความร้ายความชั่วในเมืองจะน้อยลงท่านเห็นดังนี้แล้ว จึงได้มีพระราชดำรัสสั่งให้เลิก ความกตัญญู ความมีเลขมีทาสมีบ่าว คนซึ่งที่เป็นเขย เป็นทาสเป็นบ่าว ท่านจัดแจงยกนาให้ทำทุกคน

๑. การกล่าวถึงอังกฤษโดยนำไปผูกพันกับการสร้างสรรค์ความเจริญของรัสเซีย อาจสะท้อนความคิดของกลุ่มสยามหนุ่มที่เห็นว่าหากไทยดำเนินการปรับปรุงประเทศเพื่อ เสริมสร้าง ความยุติธรรมและความเสมอภาคให้เกิดขึ้นแล้ว อังกฤษก็คงจะยอมรับฐานะของประเทศไทย อังกฤษจึง ยังคงมีความสำคัญในสายตาของผู้นำไทย และ เห็นว่าการปรับปรุงประเทศเพื่อให้อังกฤษยอมรับจะ สามารถสนับสนุนการสร้างสิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ได้

๒. การกล่าวถึงความเดือดร้อนของประชาชนชาวรัสเซียก่อนที่พระเจ้าชาร์ลส์จะทรง ปรับปรุงประเทศที่เป็นผลมาจากระบบทางสังคมที่ก่อให้เกิดการกตัญญู และมูลนายก็ไม่เอาใจใส่ เท่ากับ เป็นการวิจารณ์ระบบไพร่และขุนนางของไทย

เพื่อจะเลี้ยงชีวิตได้ แลนาที่ยกให้มันอยู่ริมนานายคนเก่า เพื่อจะได้ช่วยทำนาของนายคนเก่าพร้อมกับนาของตนด้วย บ้านเมืองก็ได้เจริญขึ้นมา ท่านก็ได้จัดทหารของท่าน แขงแรงขึ้นในเก่าแต่ก่อนเป็นอันมาก แลความซำระลงพระราชอาญาโดยฉรรจท่านแทนเป็นที่เวทนา ท่านจึงให้เลิกการสิ่งนี้เสีย ตรีละการซำระความต้องอาไศรยปัญหาของตน จะอาไศรยไม่หวายนั่นไม่ได้ แลท่านได้จัดโรงสอนหนังสือให้ราษฎรมีปัญญาขึ้น แลได้เก็บเอาภาษีอากรเองไม่ให้มีเจ้าภาษีอากรเลย แลได้ให้ราษฎรในหัวเมืองประชุมเลือกเอาคนแทนตัวที่จะนั่งปรึกษากับเจ้าเมืองกรมการในการบ้านเมือง แลในการศึกท่านก็ได้ประม ทเหลิ่นเล่อเลย ท่านได้แต่งทหารออกไปปราบปรามเมืองซึ่งหยุดหยิกในขอบขันธเสมา แลท่านได้ตีเอาเมืองหลายเมืองเข้าอยู่ในพระราชอาณาจักรของท่าน ต้องรับว่าท่านเป็นพระมหากษัตริย์เป็นแท้... (ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๓ วันอังคาร เดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ ๑๒๓๖ ๒๔-๓๐ ผู้เขียนขีดเส้นใต้เอง)

นอกจากพระเจ้าซาร์จะมีแนวพระราชดำริคล้ายคลึงกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านกาปรับปรุงประเทศแล้ว ทั้งสองพระองค์ยังได้ปรับปรุงประเทศในขณะที่ยังทรงอยู่ในวัยหนุ่มด้วย (ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๓ ๒๔) ข้อที่คล้ายคลึงอีกประการหนึ่งก็คือ พระเจ้าซาร์มีกลุ่มผู้สนับสนุนอยู่ในวันใกล้เคียงกัน (ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๓ ๓๑) ซึ่งก็คล้ายกับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างกลุ่มสยามหนุ่มกับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการสร้างสิทธิธรรมของกลุ่มสยามหนุ่มได้อีกทางหนึ่ง

ในบทความเรื่อง "ว่าด้วยนายวิศกับนายบุญสนทนากัน" ได้แสดงให้เห็นแนวความคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศที่แตกต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลุ่มการเมืองที่เห็นได้ชัดว่ามีแนวความคิดในเรื่องต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในบทความนี้ก็คือ กลุ่มสมเด็จเจ้าพระยาฯ ซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิเสธความนี้เป็นการปฏิเสธบทบาททางการเมืองกลุ่มนี้ อีกเรื่องหนึ่ง ดังจะเห็นได้ว่า

...ถึงว่าพระเจ้าแผ่นดินจะมีพระราชหฤทัยทรงพระกรุณาจัดการบ้านเมืองให้ราษฎรมีความสุข ความเจริญสูงเช่นนี้ก็ยังมีคนที่ไม่ชอบใจอยู่สองจำพวก พวกหนึ่งคือคนที่เกิดอยู่นาน ๆ ถึง ๕๐ ปี ๖๐ ปีแล้ว ก็ถือขนบธรรมเนียมโบราณแข็งแรงแลรู้การบ้านเมืองเก่าแก่มาด้วย คือเมื่อได้รู้

ได้ยินว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงจัดการเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมขึ้นใหม่ คนจำพวกนั้นก็มักไม่ชอบ แต่ไม่อาจจะว่ากล่าว เต็มปาก แต่จะอดพูดไม่ได้ก็ขุบขิบกันตามพวก เมื่อจะออกปากพูดก็ใจใหญ่ว่าชื่อ ๑ ทุกวันนี้บ้านเมืองแปรปวนไปต่าง ๆ แล้วก็พูดเป็นในในว่า วรรึดีกว่าพรรึนี้ มักจะใช้ฉันทานพระมหากษัตริย์เลี้ยงลิงมาเปรียบคนจำพวกนี้แลมีความดีเทียบพระเจ้าแผ่นดินอยู่จำพวกหนึ่ง คนที่ไม่ชอบใจอีกจำพวกหนึ่งนั่นคือ คนที่หาผลประโยชน์ด้วยศิลปศาสตร์อื่นไม่เป็นยุติธรรม ครั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงจัดการบ้านเมืองให้เป็นยุติธรรมขึ้นแล้ว คนจำพวกนั้นก็มักไม่ชอบใจด้วยศิลปศาสตร์โกงของเขา เสื่อมเสียไปหาผลประโยชน์ไม่ใคร่จะได้ ก็หาความพูดดีเทียบแลคิดชิงอยากคิดแย่งชิงจากรัฐธรรมนูญใหม่ นายบุจจึงว่า คนสองจำพวกนี้ใช้ไม่ได้เขาคิดผิดแท้ ๆ ไม่ควรที่จะพูดชิงเขาเลย... (ครูโฆวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๒๔๓ ๑๒๓๖ ๒๔๔-๒๔๕)

บทความเรื่อง "แปลหนังสือพิมพ์ฮ่องกงที่ยอมรับที่ออกวันที่ ๑๒ เดือนโนแวมเบอร์ ๑๘๗๔" ได้สรรเสริญประเทศไทยในการที่ได้ปรับปรุงประเทศ ในแนวทางที่จะสร้างสรรค์ความยุติธรรมใหม่แก่สังคม การตีพิมพ์บทความนี้ถือได้ว่าเป็นการชี้ให้เห็นถึงความเหมาะสมของแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ การที่หนังสือพิมพ์ต่างประเทศสรรเสริญการปรับปรุงประเทศดังกล่าวนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำของไทยที่ต่างประเทศยอมรับอันจะมีผลต่อการยอมรับฐานะของประเทศไทยในต่างประเทศด้วย นับได้ว่าเป็นการสร้างสิทธิธรรมให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกลักษณะหนึ่ง

"แปลหนังสือพิมพ์ฮ่องกงที่ยอมรับที่ออกวันที่ ๑๒ เดือนโนแวมเบอร์ ๑๘๗๔" ได้กล่าวถึงการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ว่าด้วยการบ่าวทาสในกรุงสยาม

...ถ้าแลผู้ใดผู้หนึ่งมีความรักใคร่ในกรุงสยาม คงจะมีความยินดีในการซึ่งเข้าทำทุก ๆ วันที่ข้าพเจ้าได้ลงพิมพ์เป็นคราวแลคราว เพื่อจะได้เรียกให้คนตั้งใจตั้งหูฟัง เหตุการณ์ใหญ่ในกรุงสยามทุก ๆ ที่ที่ได้แก้ไขธรรมเนียมเก่า กลายเป็นธรรมเนียมใหม่ เป็นการแก้ไขสำคัญ ข้าพเจ้าลงพิมพ์ดังนี้คิดจะได้รับการสองอย่าง คือ จะได้ช่วยให้คนทั้งปวงมีความรู้ ในความซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าเปนความน่าฟัง แลอีกอย่างหนึ่งคือจะได้เตือนสติปัญญาเมืองจีนแลเมืองญี่ปุ่นทั้งสองประเทศ จะได้ให้เขาตฤตรองในการซึ่งกรุงสยาม เดิรก้าวยาว ถ้าเขาจะจากกรุงสยามซึ่ง เปนเมืองไกลเคียงเปนเยี่ยงอย่างไป ควรจะ เปนประโยชน์แก่เขา... ด้วยว่ามีใช้เลิกการทาสแต่สิ่งเดียว

แต่เป็นสำคัญว่า ประเทศสยามตั้งใจแข็งแรงไม่ยอมหยุดกว่าจะได้ยกตัวให้สูงขึ้นให้ได้
 จะให้ถึงกิริยาเรียบร้อยสิริโลเลิศชนิดสูง และจะอุส่าห์ให้กวาดการจันไรไปเสีย...เมื่อ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามซึ่งพระชนมพรรษาน้อยได้บรมราชาภิเศกในคราวหลังซึ่ง
 ซึ่งได้ทรงพระราชดำริแต่ต้นนั้น ที่จะให้เลิกการหมอบการคลาน...ให้ผู้ใดผู้หนึ่งคำนับ
 พระองค์ แต่ด้วยในธรรมเนียมซึ่งใช้อยู่ในประเทศตะวันตก เป็นที่ลดพระเกียรติยศมากแต่ได้
 ทรงด้วยตามพระราชหฤทัย เพราะตั้งพระทัยว่า จะครองสิริราชสมบัติในคนซึ่ง เป็นมนุษย์แท้
 จะไม่ครองคนซึ่ง เป็นแต่รูป อีกสิ่งหนึ่งซึ่ง เป็นสำคัญ คือได้ตั้ง เคาณซิลปรึกษาในการบ้าน
 เมืองแลอีกสิ่งหนึ่ง คือตั้งปรีวิ เคาณซิลที่ปรึกษา เคาณพระราชาหฤทัยในราชการทั้งปวง
 ท่านตั้งพระทัยจะนำราษฎรให้เจริญขึ้นทั้งในปัญญาทั้งในตัว จึงได้ตั้งอิศรภาพในข้อที่บังคับ
 ได้แต่ผู้เดียว...แต่ซึ่งท่านได้โปรดให้คนซึ่งมีสติปัญญามาก แลผู้ที่ตั้งใจเหมือนพระองค์ท่านเอง
 ให้บ้านเมืองเจริญขึ้น คงจะเป็นประโยชน์แก่กรุงสยาม๑๑๑ข้าพเจ้าขออุทธานว่า ขอให้
 ท่านพระองค์ในปัจจุบันนี้เสวยราชสมบัติให้ตลอดไป...แต่ ๑๐ ปีมาแล้วไม่มีใครจะคิดเหน
 ดังนี้ได้ทั้งกรุงสยาม ในสิ่งสำคัญที่ได้ทรงพระราชดำริในเร็ว ๆ นี้... (ครุโฆวาท เล่ม ๑
 นำเบอร์ ๒๔๓ วันอังคารเดือน ๑๒ แรม ๑๕ ค่ำ ๑๒๓๖ ๒๔๕-๒๔๖)

การสนับสนุนนโยบายปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
 อยู่หัวด้วยการโจมตีผู้นำกลุ่มการเมืองที่ต่อต้านนโยบายของพระองค์ก็ดี ด้วยการชี้ให้เห็นวิธีการ
 ปรับปรุงประเทศของพระองค์ก็ดี และด้วยการเปรียบเทียบแนวทางปรับปรุงประเทศที่แตกต่างกัน
 ระหว่างกลุ่มการเมืองต่าง ๆ กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นับว่าเป็นวิธี
 การส่งเสริมสิทธิธรรมให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัววิธีหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะปรับปรุงระบบ
 บริหารราชการแผ่นดินให้สามารถทำความเจริญผาสุกมาสู่ประชาชนและ เผอชัญกับภัยคุกคามของ
 ตะวันตกได้ ทางครุโฆวาทได้เสนอภาพของระบบราชการที่ขาดประสิทธิภาพ โดยเปรียบกับ
 ความเจริญเติบโตและออกผลของต้นหว้า

มีต้นหว้าผลดกต้นหนึ่ง พระมหากษัตริย์เสด็จประพาสป่า มาพำนักใต้ต้นหว้า ไพร่พล
 ได้อาศัยลูกหว้าเก็บกินเป็นอาหาร หลังจากนั้น ๑๗-๑๘ ปี ก็เสด็จประพาสป่าอีก และเสด็จมาพัก
 ใต้ต้นหว้าที่ดูไม่โตขึ้นกว่าเก่าก็ประหลาดพระทัย ไพร่พลก็พากันแปลกใจที่เห็นผลกว่าน้อยลิ่งกว่า
 เดิม และพากันพูดว่า

... เหตุสิ่งไรที่จะให้ต้นหว้านั้นไม่มีผลและไม่เจริญขึ้นได้ บางคนก็ไปบมดแดงมดดำขึ้น
ค้ำยอยู่ตามลำต้น ในชอกเปลือกชรอกกะพี บางคนก็เห็นว่าปลวกขึ้น บางคนก็เห็นกาฝากแะ
เถารวัลขึ้นพันพันตามกิ่งไม้ต้นไม้ บางคนก็เห็นนกกามาจับอาไศรยทำรังกรอกไปทั้งต้น
จึงได้พากันคิดเดียนว่าต้นหว้าต้นนี้เห็นจะไม่เจริญเพราะมีต้นไม้แลอันตรายคิดพันพันไปทั้งต้น
ดังนี้ ถ้าจะทิ้งไว้ให้ค้ำยฝนอยู่ต้นหว้าก็จะตายไม่จะผุเสีย ถ้าตัดเอาไม่ไปใช้เสียเห็น
จะดีกว่า เพราะลูกผลไม่มีแล้ว... (ครูโผนาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๖ วันอังคาร เดือน ๕
 แรม ๑๕ ค่ำ ๑๒๓๖ ๗๖-๗๗)

ครูโผนาทได้ชี้ให้เห็นว่าระบบบริหารราชการแผ่นดินในระยะนั้น ยังแสดงให้เห็น
 ลักษณะของการกดขี่ความยุติธรรมและการแสวงหาผลประโยชน์จากประชาชนเพื่อสนับสนุนการ
 ปฏิบัติหน้าที่ของพวกเขา ครูโผนาทเห็นว่าถ้าประชาชนไม่ได้รับความ เป็นธรรมโดยกระบวนการ
 ยุติธรรมแล้ว ประเทศก็จะเจริญไปไม่ได้ ความบกพร่องของระบบยุติธรรมได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเสนอ
 ให้เห็นอยู่หลายครั้ง บทความเรื่อง "ความเจริญ" ได้แสดงความคิดของครูโผนาทในเรื่องนี้ไว้
 อย่างชัดเจน ดังนี้

... จำเรี่ยนั้นอาไศรยสามสิ่ง คือความรู้แลความโภยความชอบธรรม เมื่อประชาราษฎร์ยังรู้
 หนัก และเมื่อผู้รักษาเมืองแลตระลาการยังมีได้ยังคับขำระความโดยยุติธรรม จะมีความ
 จำเรี่ยอย่างไม่ได้เล่า พวกราษฎรที่ไม่รู้จักอะไรจะเห็นจริงแลเท็จ ฤาจะเลือกเอาแต่ดีที่มี
 โยชน์อย่างไรได้ เขาอยู่ในที่มือไม่รู้ว่าจะให้จำเรี่ย ฤาสั่งอะไรจะให้เสื่อมไป ก็เปรียบ
 เหมือนเด็ก ๆ ไม่มีสติปัญญา ไม่อาจคิดก้าวใหญ่กลัวการนั้นจะเหลวไป... แลอีกประการหนึ่ง
 ค้ำยผู้รักษาเมืองแลตระลาการเหล่านั้น ที่ไม่เป็นผู้ชอบธรรมมีกันเป็นอันมาก ผู้รับการซึ่ง
 ครอบครองเมืองแลบังคับความ เพื่อจะมีช่องที่จะเรียกเอาเงินเท่านั้นเอง ถ้าจำเลยมีเงิน
 มากกว่าโจทก์ก็เสี่ยงไปข้างจำเลยนั้น ความธรรมของคนเหล่านั้นแก้วไปมาเหมือนลูก
 ถ่วงนาฬิกาไม่ตั้งอยู่คงที่ เมืองใด ๆ ที่มีผู้รักษาเมืองแลตระลาการอย่างนี้หาจำเรี่ยไม่
 เขาต้องมีมัญญาสะคาตา เพื่อจะเห็นเหตุผลโดยยุติธรรม แต่ที่จริงแทนความมัญญาสะคาตา
 สิ่งนี้เรียกว่า มลทินโลก โทณแล้วจะทำอย่างไรจึงจะแก้เหตุช่วยนี้ให้ได้... (ครูโผนาท เล่ม ๒
 นำเบอร์ ๖๗ วันอังคาร เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำ ๑๒๓๗ : ๗๑)

ในเรื่อง "ว่าด้วยมหาลักษณ์" แสดงให้เห็นการแสวงหาผลประโยชน์ของตุลาการ โดยอาศัยกระบวนการตัดสินความที่ไม่ยุติธรรม (ตรุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๗ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๑๐๑ - ๑๐๒) นอกจากนั้นยังมีการเห็นแก่พวกพ้องในการพิจารณาความผิดด้วย บทความเรื่อง "แจ้งความมายังนายคู๋ไต้ทราบ" ได้แสดงให้เห็นเรื่องนี้ดังนี้

...ก็ทางที่จะไหลเข้ามาแห่งความชู้มัน คือพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ ข้อใดข้อหนึ่งที่พระมหากษัตริย์แลท่านเสนาบดีเห็นพร้อมกันตั้งขึ้นไว้แล้ว ไม่เลือกว่า ผู้มีตระกูลแลหาตระกูลมิได้ มียศถาหยาสมิได้ กระทำการละเมิดฝ่าฝืนพระราชบัญญัตินั้น แล้วจะมีโทษานุโทษ ต้องด้วยบทพระอัยการมากน้อยสถานใด ก็แก้ไขลดหย่อนกันได้ ด้วยเห็นแก่ชาติตระกูลศรัทธา... (ตรุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๒๑๑ วันอังคาร เดือน ๑๒ ขึ้น ๔ ค่ำ ๑๒๓๖, ๒๑๓)

นอกจากจะเสนอความบกพร่องของระบบยุติธรรมให้เห็นข้างต้นแล้ว ยังมีกรณีตัวอย่างเกี่ยวกับความไม่ยุติธรรมในการพิจารณาคดีความที่เกิดขึ้นในกรมสังฆการี กล่าวคือ พระภิกษุรูปหนึ่งได้ส่งหนังสือถึง เกี่ยวเรื่องความไม่ยุติธรรมในการพิพากษาคดีความของกรมสังฆการีมาถึง พระยาภาสกรวงษ์ในฐานะสมาชิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) แม้ว่าพระยาภาสกรวงษ์จะปฏิเสธที่จะรับความเรื่องนี้มาชำระสืบสวน โดยอ้างว่าการถึงหนังสือให้แก้ตัวท่านจะเป็นการไม่เหมาะสมแก่ตำแหน่งสมาชิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และได้เสนอให้ทำเรื่องราวให้เป็นเรื่อง เป็นราวยื่นต่อตัวท่านเองหรือสมาชิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินท่านใดท่านหนึ่งก็ได้ก็ตาม แต่เรื่อง "ความถึงหนังสือ" นี้จะเป็นตัวอย่างอันดีที่จะแสดงให้เห็นถึงความไม่ยุติธรรม และการแสวงหาประโยชน์จากกระบวนการยุติธรรมในหน่วยราชการของไทยได้ดังนี้

...ด้วยในการบัดยั้งนี้ ราชการในกรมธรรมการ กรมสังฆการี พระวุฒิกการ ก็ได้ว่ากล่าวชำระอยู่โดยมาก พระวุฒิกการจึงคิดการกระทำความชู้แก่พระสงฆ์สามเณร แลราษฎรชาวบ้าน ให้ได้รับความทุกข์ร้อนเป็นอันมาก ข้อหนึ่งพระวุฒิกการคบคิดกับพรรคพวก แลวงให้ผู้มีชื่อเป็นโจทก์ฟ้องกล่าวโทษพระสงฆ์สามเณร แลชายหญิงชาวบ้าน ที่ไม่มีความผิดมาชำระ เหล่าคนจำพวกนั้นก็เห็นความลำบากในการที่จะมาเป็นความ ก็ต้องจำใจเสียเงินให้แก่พระวุฒิกการทุกให้แล้วกันไป ประการหนึ่งที่พระสงฆ์สามเณร ครุหัดทำความผิดล่วงกฎหมาย พระวุฒิกการแต่งให้ผู้มีชื่อเป็นโจทก์ฟ้อง ได้ตัวผู้มีชื่อต้องคดีมาถาม ให้การสารภาพแล้วก็ให้ชัศพวก เพื่อนที่ทำชู้จริงบ้างไม่จริงบ้าง คนที่ทำ ความชู้จริงแต่มีเงิน ก็เติบเสียเงินให้พระวุฒิกการทุกไม่ให้ต้องสัก คนที่ไม่ได้ทำความชู้ แต่ไม่มีเงินจะให้พระวุฒิกการทุกให้เอาตัวไปมอบเจ้าคณะ ก็กลับให้ได้ความยากลำบาก จนทนไม่ได้ จึงต้องหาเงินเบเหนี่เป็นสินเขา มาให้พระวุฒิกการ เช่นนี้โดยมาก แต่ที่

ไม่มีเงินก็ให้เลิก เบนโทรหลวงไป...ถ้าท่านพระยาภาสกรวงศ์ซึ่งมีความกตัญญูต่
 เวทีแก่พระเจ้าอยู่หัว และพระสงฆ์สามเณรราษฎรชาวบ้านแล้ว ขอให้ท่านนำความเรื่อง
 เรื่องนี้ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา จะได้ทรงทราบ จะได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นที่
 เย็นใจแก่พระสงฆ์สามเณร และราษฎรชาวบ้านที่ต้องอยู่ในอำนาจพระวุฒิการ ขอให้
 ท่านได้กรุณาเมตตาแก่อาตมภาพ แลพระสงฆ์สามเณรให้มาก ๆ ... (ตรุโฆวาท
 เล่ม ๑ นำเบอร์ ๕ วันอังคาร เดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๖๔ - ๗๑)

แนวความคิดเกี่ยวกับขบวนการยุติธรรมที่ตรุโฆวาทเสนอคือ ตูลาการจะต้องพิจารณา
 ความโดยอาศัยสติปัญญา กอปรด้วยความสุจริต และมุ่งสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน ดัง
 ที่ระบุว่าชาวต่างชาติในเอเชียใต้ทรงยกเลิการลงอาญาที่รุนแรงแบบเก่า และให้มีการชำระคดีความโดย
 ตูลาการทำหน้าที่พิจารณา (ตรุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๓ เดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๓๐)

ใน "โคลงสุภาสิต" ที่ตีพิมพ์ในตรุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๓๗๘ วันอังคาร
 เดือน ๔ แรม ๒ ค่ำ ปีมจ ๑๒๓๖ ได้เสนอว่า ตูลาการจะต้องเป็นผู้ที่มีทั้งปัญญา ความสุจริต
 และความเที่ยงตรงในการพิจารณาคดีความ นอกจากนี้เรื่อง "ว่าด้วยนิทานเป็นการ เล่นสนุกและเป็น
 คติสดับสติปัญญา" เกี่ยวกับเศรษฐีใจพาลไม่ยอมให้ผู้เดินทางคนหนึ่ง เข้าอาศัยพักค้างคืน มีหน้าซำยัง
 ส่งตัวผู้เดินทางนั้นไปยังตระลาการ เพื่อความที่เศรษฐีอ้างว่า ผู้เดินทางมิได้มาขออาศัย แต่แอบมา
 สูดกลิ่นกับข้าวของตน เศรษฐีนำตัวผู้เดินทางมาชำระความก็เพื่อหวังที่จะได้รับค่าปรับใหม่ แต่ปรากฏ
 ว่าตระลาการกลับปฏิเสธที่จะมอบค่าปรับใหม่ให้ นิทานเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่า การที่มูลนายแสวงหา
 ประโยชน์จากกระบวนการยุติธรรม ด้วยการกล่าวโทษผู้อื่นโดยปราศจากมูลความจริงนั้น เป็นสิ่งที่ไม่
 สามารถกระทำได้อีกต่อไปแล้ว เพราะตระลาการจะพิจารณาตามข้อเท็จจริงและด้วยความเป็นธรรม
 (ดู ตรุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๒ วันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๒๒ - ๒๓)

ตรุโฆวาทได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้สติปัญญาในการปฏิบัติราชการ
 โดยได้เสนอไว้ใน "นิทานโบราณว่าด้วยราชสีห์กับช้าง" ดังนี้

ท่านมีอำนาจมีฤทธิ์อย่างไร, ท่านทำอะไรได้, เราฤาเราให้คนใช้ได้,
 เราได้ให้เขาใช้เราทำงานการได้สารพัด, ก็ท่านทำอะไรได้. ราชสีห์จึง
 หัวเราะแล้วว่า, ท่านเอ๋ยท่านนี้โง่งนัก, ยังจะแค้นมาอวดริษา, ถึงมีริษาก็จริง,
 มีแต่ริษาให้เขาใช้มันจะได้ฤา, เราฤาเราไม่ได้ให้เขาใช้, เรามีปัญญาเรา
 ก็ได้ทำนุบำรุงถ้ำของเราให้เจริญดี, เราจะได้ช่วยให้สบายไปยาวนาน, แลเรา
 คิดว่าจะให้คนรักเรา, ก็เพราะปัญญาความดีของเรา, ไม่ได้ให้เขาใช้, ให้
 คนเขาชอบไม่ต้องเหน้อยเปล่า (ตรุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๔ วันอังคาร
 เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๕๐)

กระบวนการการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถูกต่อต้านจากกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและกลุ่มพระราชวังบวรสถานมงคลอย่างหนักในสองประเด็นคือ สภาที่ปรึกษาราชการในพระองค์ (Privy Council) และการจัดการด้านการคลัง

บทความเรื่อง "โปรติคัลแมกซิม" ได้กล่าวถึงการต่อต้านการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า :

...การที่จะเปลี่ยนธรรมเนียมนั้น ให้เป็นการเจริญใหญ่คงจะมีผู้ขัดขวางคือ คนที่เคยมีผลประโยชน์ในธรรมเนียม เขาจึงสงสัยดูหมิ่นธรรมเนียมใหม่ แม้ว่าจะธรรมเนียมใหม่นั้น จะทำให้ประโยชน์ของเขามากยิ่งขึ้นกว่าเดิม เขาก็ยังสงสัย เหตุตั้งนั้นการที่จะเปลี่ยนธรรมเนียมนั้น ก็คงจะมีผู้ขัดขวาง แต่ผู้ที่ขัดขวางนั้นน้อยกว่าผู้ที่เห็นชอบ ผู้ที่เห็นชอบด้วยก็ควรจะยอมด้วยยินดี ในการที่จะเปลี่ยนธรรมเนียมนั้น ไม่ควรจะให้ราษฎรได้รู้ว่ายาก ถ้าขัดขวางผู้ที่รักษาผู้ครอบครอง แลชื่อเสียงต่อประเทศของตน เว้นแต่การใหญ่สำคัญ ที่จะไม่ให้เมืองนั้นมีความเจริญขึ้นได้ ไม่ควรที่ราษฎรคนหนึ่งคนใดจะท้องผู้ครอบครอง ถ้าไม่นำพาในประเทศของตน...(ครูโฆวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๓๒๐ , ๑๒๖ : ๓๒๑)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ (Privy Council) ขึ้น เพื่อช่วยเหลือพระองค์ในการปรับปรุงประเทศ มีผลให้เกิดการคัดค้านอำนาจของกลุ่มการเมืองเก่า ในหลายประการ สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินได้จัดการปรึกษาคดีพระยาอาหารบริรักษ์ (นุช บุญหลง) ซึ่งโองการพระราชทรัพย์และได้ตัดสินให้พระยาอาหารบริรักษ์ออกจากราชการ หน้าที่ของสภาที่ปรึกษาในพระองค์ที่ให้สืบเสาะหาข่าวสอดแนมดูความเคลื่อนไหวของบุคคลที่มีพฤติกรรมอันจะเป็นอันตรายต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ทุกคนจะต้องกระทำสัตย์สาบานก่อนเข้ารับตำแหน่งและปฏิบัติหน้าที่ จะส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อสถานการณ์ทางการเมืองภายใน

ด้วยเหตุนี้สภาที่ปรึกษาทั้งสองจึงถูกต่อต้านจากกลุ่มการเมืองที่สูญเสียผลประโยชน์อย่างรุนแรง สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ได้ปฏิเสธที่จะรับตำแหน่งสภาที่ปรึกษาในพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จเจ้าพระยาฯ ได้แสดงข้อรังเกียจเกี่ยวกับคำสาบานของสภาแห่งนี้ว่าเป็นเหตุผลสำคัญที่ตนปฏิเสธที่จะเข้าสภานี้

การปฏิเสธสภาพที่ปรึกษาในพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ และ เจ้าพระยา -
 สุรวงษ์ไวยวัฒน์คงจะส่งผลกระทบต่อสถานภาพทางการเมืองของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก เพราะเท่ากับเป็นการปฏิเสธกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุล
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ด้วยเหตุนี้ทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและครุโณวาท จึง
 ต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะให้สถานะเป็นที่ยอมรับ และในเวลาเดียวกันจะต้องพยายามที่จะเสนอว่า
 การปฏิเสธที่จะสาบานตนนั้นเป็นการแสดงการไม่จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 และเป็นผู้ไม่ปรารถนาที่จะสร้างความเจริญให้แก่ประเทศด้วย ซึ่งนับว่าเป็นความพยายามที่จะสร้าง
 ลัทธิธรรมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกประการหนึ่ง

บทความเรื่อง "ตามด้วยเรื่องปริวีเคาน์ซิล" แสดงให้เห็นปฏิกริยาของครุโณวาท
 ต่อผู้ที่ปฏิเสธการเข้าเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ (ดู ครุโณวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๔ วันอังคาร
 เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๑๒๗ - ๑๒๘)

บทความเรื่อง "ว่าด้วยนิทานโบราณ" ได้โจมตีผู้ที่ไม่รับเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาใน
 พระองค์เช่นเดียวกัน แต่มีลักษณะของการเปรียบเทียบให้เห็นตัวบุคคลซึ่งก็หมายถึงพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและผู้นำกลุ่มที่ปฏิเสธสมาชิกภาพของสภาด้วย ดังนี้

...ยูเปเตอร์คือดาวพฤหัสบดี เป็นเจ้าของสัตว์ใหญ่น้อยทั่วทั้งโลกย์ พระองค์
 พิจารณาดูสัตว์ทั้งปวง มีสันดานต่าง ๆ กัน ที่กินมนุษย์ก็มีที่กินกันแลกันก็มีโดยการไม่เป็น
 ธรรม พระองค์รำพึงถึงที่จะจัดให้เรียบร้อยโดยยุติธรรมนั้น มาวันหนึ่งพระองค์คิดขึ้น
 มาได้ว่า อย่าเลยเถาะปราบปรามสัตว์ทั้งหลายให้มีสันดานอันเรียบร้อยขึ้น จึงใช้
 ทูตสวรรค์คนหนึ่งให้เอาตราไปเป่า เรียกสัตว์ทั้งหลายใหญ่น้อยทั่วทั้งโลกย์มาพร้อม
 กันยังที่อยู่ของพระองค์ ๆ จึงตรัสกับสัตว์ทั้งหลายว่า ทุกวันนี้การโลกย์ก็ไม่เรียบร้อย
ปรกติ มนุษย์ก็ข่มเหงสัตว์ก็กินมนุษย์แลสัตว์กินกันแลกันอยู่ดังนี้ ไม่เป็นยุติธรรมเลย
ก็บัดนี้เราจะให้เจ้าทั้งหลายถือความสัตย์ต่อเราดังนี้ เจ้าจะยอมถ้ามาย่อม ข้อ ๑
จะไม่ให้ทำการที่ผิดจาก เรานุญาตโดยยุติธรรม ข้อ ๒ ให้มีความสัตย์ต่อกันว่าจะ
ไม่คิดร้ายถ่าย เททำอภัยให้สัตว์ชาติเดียวกันเป็นอันตราด้วยความหลง ข้อ ๓ จะ
ไม่คิดร้ายกับเรา แลคิดให้ผิดจากคำเราบังคับทุกประการ สัตว์ทั้งหลายก็เห็นพร้อม
 ด้วยยุปีเตอหมด แต่เสือกบ่หมักกับโลออนนั้นนิกรำพึงอยู่แต่ในใจว่า ตัวเราหาอาหาร
กินอยู่ทุกวันนี้ โดยความพ้อลวงของเราได้เป็นอันมาก ตัวเราจะถือตามยุปีเตอแล้ว
เราจะมิได้อาหารที่จะกินน้อยไปฤา จึงได้นิ่งอยู่มิได้ตอบประการใด ยังมีลิงตัวหนึ่ง
รูปร่างใจของโลออนแลเสือกบ่หมักทั้งสาม จึงแอบไปสีกดหลังถามว่า ตัวท่านกินมนุษย์แล

สัตว์ทั้งหลายโดยความไม่ภวามาแต่เดิมนั้นยังไม่อึดมิพอใจฤๅ อนึ่งตัวท่าน
ทุกวันนี้มัน ยังจะคิดกินมนุษย์กินสัตว์อีกสักกี่ร้อยปี จึงได้มีความลุ่มหลงอยู่ดังนี้
โลออน เสือหมี่ทั้งสาม ได้ยืนดั่งนั้นก็สตุ้งตกใจ เหลียวหลังมาดู ก็เห็นสิงอยู่ที่นั่น
(ครุโณวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๕ วันอังคาร เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๖๕
ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

การที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ปฏิเสธ
ที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์นั้น ได้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ต้องทรงมีพระบรมราชาธิบายแสดงให้เห็นถึงข้อดีของการสาบานตนก่อนเข้ารับตำแหน่งสมาชิกสภา
และเหตุผลที่จะต้องสาบานตน

เรื่อง "พระบรมราชาธิบาย" ได้เสนอพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับการสาบานตนของ
สมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์อย่างละเอียด จุดมุ่งหมายของคำสาบานนี้มีอยู่สามประการคือ ประการ
แรก เพื่อให้ข้าราชการและประชาชนมีความมั่นใจและคลายความวิตกว่าตนอาจถูกใส่ร้าย ประการที่สอง
การสาบานตนจะสร้างความมั่นพระราชหฤทัยและสนับสนุนการบริหารประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์ความเจริญ และประการสุดท้ายก็คือ เพื่อให้
สมาชิกของสภานี้เกิดความมั่นใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ได้อย่างสมบูรณ์

สำหรับเหตุผลที่สมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์จะต้องสาบานตนก่อนเข้ารับตำแหน่ง
ซึ่งสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เห็นว่าเท่ากับเป็นการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาครั้งที่สอง อันเป็น
สิ่งที่ตนยอมรับไม่ได้นั้น บทความเรื่อง "พระบรมราชาธิบาย" ได้อธิบายเหตุผลในเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจน
ว่า

... คำสาบานนี้ ถ้าจะถือว่าไม่เคยสาบานมาแต่เดิมซ้ำบุแลบิดาจะต้องสาบานบัดนี้
มีความจริงเกียจนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระบรม-
ราชวงษมาถึงสี่ชั่วสี่ชั้น นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินถึงห้าพระองค์ จนถึงแผ่นดินบัดนี้
ก็ไม่เคยเสด็จนั่งในที่ประชุมให้มีผู้ช้ชวาง ก็แต่บัดนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จลง
นั่งในที่ประชุมให้พิชทุลช้ชวางช้ชนำได้ จึงจะต้องขอความสัจข้าราชการทั้งปวง
ก็ต้องตามลดหย่อนเหมือนกัน เห็นว่าภอคืออยู่แล้ว แลบริวีเคาน์ซิลนี้ก็จะเป็นที่ไว้วาง
พระราชหฤไทยสนธิทของพระเจ้าแผ่นดินทีเดียว ควรจะต้องมีความสัจไว้ให้เป็น
ที่วางพระราชหฤไทย... (ครุโณวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๕ วันอังคาร เดือน ๕
ขึ้น ๑๓ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๑๐๔)

ตรุโณวาทยังได้พยายามที่จะให้สภาที่ปรึกษาในพระองค์เป็นที่ยอมรับด้วยการ
เสนอรายงานข่าวเกี่ยวกับที่ปรึกษาในพระองค์อย่างละเอียด เช่น ในบทความเรื่อง "การตั้ง
ปรีร์เคาน์ซิล และปรีร์เคาน์ซิลสาบาน" ได้เสนอเรื่องนโยบายละเอียดของการแต่งตั้งสภาที่
ปรึกษาในพระองค์ การสาบานตนก่อนเข้ารับตำแหน่งและรายนามสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์
เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้เสนอให้เห็นข้อดีของการตั้งสภานี้ว่า เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญ
ในบ้านเมืองและสภาที่ปรึกษาในพระองค์นี้จะ เป็นองค์กรที่สามารถเสริมสร้างความเจริญให้แก่
ประเทศในระยะนั้นได้อีกด้วย เห็นได้จากบทความเรื่อง "การสรรเสริญ" ได้แสดงถึงข้อดีของสภา
ที่ปรึกษาในพระองค์ที่จะมีต่อความเจริญของประเทศ (ตรุโณวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๕ วันอังคาร
เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ ๑๒๓๖ ๑๔๔)

นอกจากสภาที่ปรึกษาราชการทั้งสองแล้ว ผลกระทบที่การจัดการด้านการคลังของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อผลประโยชน์ของ เศรษฐกิจและอำนาจทาง
การเมืองของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ดังได้ก่อ
ให้เกิด การต่อต้านจากกลุ่มการเมืองที่สูญเสียผลประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ กันอีกด้วย

นิทานเรื่องคนชรากับชายหนุ่มซึ่งเป็นญาติกัน คนชราไปซื้อเงาะ แต่ไม่ปรารถนา
ที่จะแบ่งเงาะให้หลาน คิดจะเก็บส่วนหนึ่งไว้เพื่อการบริโภคของตน นิทานเรื่องนี้ได้แสดงวิธี
การต่อต้านของกลุ่มผู้สูญเสียผลประโยชน์ดังนี้

...ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง คนชรานั้นไปเที่ยวในตลาด เห็นผลเงาะแรกมีมาในท้องตลาดก็
หยากจะใคร่ซื้อไปกิน จึงเดินเข้าไปถามชายเงาะนั้นว่า เท่าไรต่อเฟื้อง (เพราะแก่เบน
คนหูหนวกมักกลัวหูเสียดัง จึงได้ใช้หนังสือตัวโตไว้เป็นที่สังเกต) เจ้าของเงาะจึงบอก
ว่าสิบผลต่อเฟื้อง คนชรานั้นก็เอาเงินสลึงให้แก่เจ้าของเงาะนั้นสลึงหนึ่ง แล้วก็รับเอาเงาะ
นั้นมา ครั้นเดินมาถึงบ้านก็คิดว่า เราจะเอาเงินนี้ขึ้นไปบนเรือนก็จะต้องแบ่งให้แก่หลาน
เสียบ้าง เหนเราจะกินไม่อิ่ม เราจะเอาเงาะนี้ ไปซ่อนเสียบ้างจะเอาขึ้นไปแต่ห้าผล แล้ว
เราจะเข้ากินด้วย ถ้าหมดแล้วก็แล้วกัน คิดดังนั้นแล้วจึงเอาเงาะนั้นไปซ่อนไว้ในครกดำ
เข้าลับห้าผล เอาขึ้นไปให้หลานแต่ห้าผล เมื่อเวลาคนชราเดินถือเงาะมานั้น หลานแลดู
อยู่ ครั้นเห็นตาเอาเงาะไปซ่อนไว้ในใต้ครกก็มีได้ว่าประการใด ครั้นตาเอาเงาะมาให้
หลานจึงถามว่า ตาได้เงาะมาเท่านี้ตาได้ฟังหลานถามก็ตกใจจึงคิดจะบอกจริงให้แก่
หลาน แต่ยั้งหึกความเสียดายไม่ลง จึงทำเป็นไม่ได้ยินแล้วกลับถามหลานว่า อาไรหา
หลานจึงพูดว่า ธรรมเนียมในบ้านเมืองทุกวันนี้เขาจะเอาจริงกันหมดแล้ว การที่เหลว ๆ

ไหล ๆ เขาไม่ใช่กันเลย ตาจะมาทวงกินอยู่อย่างนี้ไม่ควร ครั้นตาเห็นหลานว่าสิ่งนั้น
จึงคิดว่าเขารู้เท่าเอาแต่ครั้ง ถ้ารู้ไม่ถึงจะเอาให้เต็ม คิดตั้งนั้นแล้ว ก็ลงไปเอา
เงาะมาให้แก่หลานอีกห้าผล แล้วจึงพูดว่า ตั้งแต่ข้าแก่ตัวลงนี้ ทุกทีหนวก ตาก็มัว หลงก็
หลง ผิดปรกตินับเอาไรก็ไม่ใครจะถ่วง อย่างขอโทษเราเลย เราไม่แก้มั่งจะแบ่งให้เอง
น้อยดอก เพราะข้านับผิดไป (ครูโผนวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๔ วันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น
 ๑๕ ค่ำ ๑๒๓๖ ๕๑-๕๒)

การถึงต่างประเทศเข้ามาเพื่อสนับสนุนการต่อต้านของการเมือง เป็นวิธีการ
 ต่อต้านการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างหนึ่ง เห็นได้ชัดใน
 กรณีวิกฤตการณ์วังหน้า บทความเรื่อง "โปรติเคลแมกซิม" ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

... เหตุตั้งนั้นการที่จะเปลี่ยนธรรมเนียมนั้น ก็คงจะมีผู้ขัดขวาง แต่ผู้ที่ขัดขวางนั้นน้อย
 กว่าผู้ที่จะเห็นชอบ ก็ควรจะยอมด้วยยินดี ในการที่เปลี่ยนธรรมเนียมนั้นไม่ควรจะให้
 ราษฎรรู้ว่วาย ถ้าขัดขวางผู้ที่รักษาผู้ครอบครอง และชื่อเสียงต่อประเทศของตน เว้นแต่การ
 ใหญ่สำคัญ ที่จะไม่ให้เมืองนั้นมีความเจริญขึ้นได้ ไม่ควรราษฎรคนหนึ่งคนใดจะตั้งผู้ปกครอง
 ถ้าไม่นำภาในประเทศของตน เมื่อตัวยังอยู่ในอาณาเขตรนั้น และซึ่งผู้หนึ่งผู้ใดจะลดพีระ
 เกียรติยศเมืองของตน และจะไม่ชื่อเสียงในเมืองของตน จะเรียกประเทศอื่นมา เปนธุระ
 ในเมืองของตนนี้ไม่ควรเลย ผู้ครอบครองก็ดี ราษฎรก็ดี ไม่ควรจะทำการไม่ชื่อเสียงต่อกัน
 เมื่อราษฎรคนหนึ่งคนใดละยศละทรัพย์สมบัติแลชีวิตไว้ในมือแห่งผู้ปกครอง เพื่อจะป้องกัน
 ประเทศของตนและผู้กระทำอันตรายข้านั้น ก็เป็นความผิดอันร้าย
 ที่จะสงไสยผู้ครอบครองและไปหาอำนาจเมืองประเทศมานั้น ก็เป็นความผิดต่อบ้านเมือง
 ของตนมากนัก บางทีเกิดความกลัวในบัดยบัน แลเพราะความกลัวมีผู้ทำผิด ๆ ถูก ๆ ที่มี
 อำนาจเหนือการเหล่านั้น แต่ทว่าผู้ครอบครองมีอำนาจบริบูรณ์อยู่จะไม่รู้ไม่เห็นก็ได้
 เหมือนกัน การนั้นจะไม่ได้เกิดขึ้นเลย คนที่รักษาประเทศของด้วยยอมแก่ผู้ครอบครองแล
 กอแเวอร์นเมนต์ก็จะสิ้นความสงสัยแลความจุกจิกที่จะเกิดขึ้นนั้น... (ครูโผนวาท เล่ม ๑
 นำเบอร์ ๓๒๐ วันอังคาร เดือน ๒ แรม ๑๒ ค่ำ ๑๒๓๖ ๓๒๑-๓๒๒)

จากบทความและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ลงในครูโผนวาทจะแสดงให้เห็นชัดเจน
 ว่า กลุ่มสยามหนุ่มประสงค์ที่จะสร้างสิทธิธรรมทางการเมืองให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว สิทธิธรรมทางการเมืองนี้เกี่ยวพันกับการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ประเทศ สิทธิ

ธรรมนี้จะต้องแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ไทยมีลักษณะของผู้นำที่จะสร้างสรรค์ความสงบสุข และยุติธรรมให้แก่ประชาชนอันเป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ การสร้างสรรค์ความสงบสุขและยุติธรรมนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการปรับปรุงประเทศที่เน้น การปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดิน

วิธีการสร้างสิทธิธรรมที่ดีที่สุดก็คือ การปฏิเสถกลุ่มการเมืองเก่าด้วยการพยายาม ที่จะแสดงให้เห็นว่ากลุ่มการเมืองเหล่านั้นเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางการปรับปรุงประเทศของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พยายามชี้ให้เห็นว่าระบบบริหารราชการในขณะนั้น ไม่สามารถยังความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้ ทั้งยังเป็นหนทางที่จะทำให้มุลนายสามารถ เบียดบัง ผลประโยชน์จากรัฐได้อีกด้วย

การปกป้องผลประโยชน์ของมุลนายด้วยการต่อต้านการปรับปรุงประเทศของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยวิธีการต่าง ๆ นอกจากจะเป็นการแสดงถึงข้อบกพร่องของระบบราชการที่ขัดขวางความเจริญตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังเป็นการแสดงให้เห็นว่ามุลนายนั้นเป็นตัวแทนของธรรมเนียมปฏิบัติเก่าที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและครุโณวาทปฏิเสถ และมีแนวความคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย กลุ่มคนเหล่านี้ ยังอาจถูกมองว่าเป็นผู้ที่ขาดความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และไม่ปรารถนาความเจริญของบ้านเมืองด้วย การปฏิเสถที่จะเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาบริหารราชการแผ่นดินของ สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ และเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์จะเป็นตัวอย่างอันดีที่จะแสดงให้เห็นถึง เรื่องนี้

๓.๒. การต่อต้านการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปรับปรุงประเทศทั้งในด้านการคลังและกำลังคนที่มีผลให้เกิดการลิดรอนอำนาจ ของกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและกลุ่มกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ประกอบกับการโจมตี กลุ่มการเมืองเหล่านี้อย่างเปิดเผยรุนแรงในหนังสือพิมพ์ครุโณวาท ได้ทำให้เกิดการต่อต้านการ ปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากกลุ่มการเมืองเหล่านี้โดยทั่วไป การต่อต้านนี้เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ และพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งแสดงออกอย่างเปิดเผยในวิกฤตการณ์วัง หน้าในปี ๒๔๗๗

สาเหตุของการต่อต้านนี้คือ เรื่องของการแย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และอำนาจทางการเมืองระหว่างกลุ่มการเมืองต่าง ๆ เป็นสำคัญ การต่อต้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แม้ว่าจะทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงได้รับพระราชอำนาจเพิ่มขึ้น แต่ก็ ได้ทำให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มของพระองค์ อยู่มีใช้น้อย ผลกระทบจากการต่อต้านที่เกิดขึ้นมิได้ทำให้พื้นฐานแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับความเจริญที่เน้นการสร้างสรรคความยุติธรรม ความเสมอภาค และลดการกดขี่ต้องเปลี่ยนแปลงไป แต่จะมีผลต่อพระราชดำริเกี่ยวกับการปรับปรุงประเทศ ในระยะต่อมาเป็นอย่างมาก

ก. การปฏิเสณสภที่ปรึกษาในพระองค (Privy Council)
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งสภที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) ขึ้นในปี ๒๔๑๗ หลังจากที่ได้ทรงหารือเรื่องนี้กับเสนาบดีและขุนนาง ทานต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ด้วย (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ มัดที่ ๓/๒๔๗) สมาชิกของสภทั้งสองประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นส่วนใหญ่)* สมาชิกทุกคนจะต้องสาบานตน เสียก่อนจึงจะเข้ารับตำแหน่งและปฏิบัติหน้าที่ของตนได้

๑. โปรตดูรายนามสมาชิก

๑. สภที่ปรึกษาราชการแผ่นดินได้จาก หลวงรัตนานุบัติ (เปล่ง) กฎหมายไทย คือ พระราชบัญญัติและประกาศซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรง พระคุณธรรมอันประเสริฐ เล่ม ๑ เรื่องประเทศว่าด้วยตั้งเคาน์ซิล แลพระราชบัญญัติ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิชาการบ้านหม้อ, ร.ศ.๑๑๒), หน้า ๑๓๕-๑๓๖

๒. สภที่ปรึกษาในพระองคได้จากเรื่อง "การตั้งปรีวีเคาน์ซิล" ลงพิมพ์ในหนังสือ ทรุโฆวาท เล่มที่ ๑ นำเบอร์ ๗ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีจอฉศก ๑๒๓๖ หน้า ๘๔-๘๑

สภาที่ปรึกษาในพระองค์ปฏิบัติหน้าที่ต่างจากสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน
สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินมีหน้าที่ในการประชุมปรึกษาข้อราชการต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงยกขึ้นมาปรึกษา และจะตราเป็นพระราชบัญญัติ ส่วนสภาที่ปรึกษาล้วนพระองค์นั้นมีหน้าที่
สนับสนุนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการตัดสินใจ เนื่องจาก

...ไม่ได้ทอดพระเนตรการสิ่งไร ไม่ได้ทรงพิจารณาสิ่งไรทั่วไป ไม่มีสิ่งไรที่จะ เปนทางปัญญา
ซึ่งจะทรงพระราชดำริห์การบ้านเมือง และจะทรงตัดสินคำของที่ปรึกษาทั้งปวง ให้เด็ดขาดไป
ได้เพราะฉนั้น จึงจะต้องตั้งไว้สำหรับทรงไต่ถามการงาน ให้ทราบมูลได้ทุกอย่าง ไม่มีการขัดขวาง
แลปรึกษาการซึ่งทรงพระราชดำริห์ขึ้นบางสิ่ง ก่อนที่ปรึกษาใหญ่ ผู้ที่ได้มา เปนที่ปรึกษาในพระองค์
จึงจะเอาใจใส่ในราชการ อุสาหสับสนและคิดการที่ดี เหมือนหนึ่งฝึกหัดคนขึ้นไว้ จะได้
หนุนที่ปรึกษาใหญ่ต่อไป... (รัตนานันต์ (เปล่ง) ๒๔๓๗ ๑๓๔)

ในการแต่งตั้งบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์นั้น
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขา เชิญเสนาบดีหลายท่านให้เข้า
ร่วมเป็นสมาชิกของสภานี้ด้วย สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ก็เป็นเสนาบดีผู้หนึ่งที่ทรง
เชิญโดยที่พระองค์ทรงเห็นว่า

...เจ้าคุณสมควรจะ เปนที่ปรวีเคาน์ซิล ช่วยทำนุบำรุงในตัวฉัน ฉันทจึงได้ส่งพระราช
บัญญัติสำหรับที่ปรวีเคาน์ซิลมาด้วย ขอให้เจ้าคุณตรึตรงดูตามการที่ควรแต่ตำแหน่งที่
ปรวีเคาน์ซิลนี้ ไม่ เปนตำแหน่งที่สำหรับราชการแผ่นดิน เปนแต่ผู้ช่วยทำนุบำรุงในตัวฉัน
เจ้าคุณก็เป็นผู้ทำนุบำรุงแผ่นดินแล้วตัวฉันมานานแล้ว ถึงจะ เปนปรวีเคาน์ซิลก็ดี มีเป็นก็ดี
ก็คงจะต้องปรึกษาหาฤา และช่วยคิดอ่านทำนุบำรุงแผ่นดินให้มีความเจริญ และช่วยในราชการ
ทำนุบำรุงแผ่นดินมาให้เข้าในที่ปรวีเคาน์ซิลด้วย เพราะเพื่อจะได้เป็นหลัก เปนประธาน
เป็นแบบอย่างแก่เคาน์ซิลลอร์ทั้งปวง จะได้ประพฤติตัวให้ถูกต้องตามแบบอย่างต่อไปภาย
หน้า ท่านเสนาบดีนี้ถึงจะอยู่ในที่ปรวีเคาน์ซิลก็มิได้ยุ่งกัฉัน ฉันทก็ไม่มี ความรังเกียจสิ่งไร
ไม่ เปนเพราะมีความรังเกียจ แล้วจึงให้มาเข้าในปรวีเคาน์ซิล **ข้า**จะไม่เชิญเจ้าคุณให้มา เข้า

ในปริวีเคาน์ซิล คนทั้งปวงซึ่ง... (อ่านไม่ออก) แลทราบการก็จะพูดจากันไปต่าง ๆ ดูเหมือนในหลวงรังเกียจท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ จึงไม่เชิญเขาไว้ในปริวีเคาน์ซิลเพราะ ถึงจะปฤกษาสิ่งไรยังไม่สำเร็จ ด้วยปริวีเคาน์ซิลก็จริง แต่เป็นผู้คั่นไกลเคียงความเพศทราบทูลในหลวงได้ เหมือนหนึ่งเป็นผู้ช่วยทำนุบำรุงในหลวง ถ้าจะมีคนแลก็หาสมควรไม่ เพราะฉนั้นจึงได้จดหมายปฤกษามาถึง เจ้าคุณ ขอให้ครีตรอง แลตรจในข้อกฎหมายให้ละเอียด แล้วแต่จะเทแล้วแต่จะเป็นการควรประการใด ถ้าเห็นว่าจะเป็นการชดช้องอย่างไรฤา เจ้าคุณจะรับเปนได้ ก็ขอให้ตอบจดหมายตอบมาให้แน่ อย่าให้มีความรับเกียจเลย (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๕ มัดที่ ๑๕๔/๑๑)

อย่างไรก็ดี แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ จะได้เข้าร่วมปฤกษาเกี่ยวกับการจัดตั้งสภาที่ปฤกษาราชการร่วมกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่ท่านพร้อมด้วยเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วอน บุนนาค) ที่สมุหพระกลาโหม ก็ปฏิเสธที่จะรับตำแหน่งนี้ โดยอ้างสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ว่าไม่สามารถที่จะสาบานตนอีกเป็นครั้งที่สองได้ ด้วยตนก็ได้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งก็เป็นการเพียงพอแล้ว ส่วนเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์นั้นได้อ้างเหตุผลความจำเป็นด้านสุขภาพ

การปฏิเสธที่จะรับเป็นสมาชิกสภาที่ปฤกษาในพระองค์ของบุคคลชั้นนำของประเทศทั้งสองดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มผู้สนับสนุนพระองค์ ข้อรังเกียจของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เกี่ยวกับคำสาบานนั้นได้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงมีพระราชโองบายเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างละเอียด* โดยพระองค์ทรงเน้นว่า "การเปนที่ปริวีเคาน์ซิลนี้ เปนการใหญ่มิใช่เป็นการเล็กน้อย" (ครุโฆวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๘ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ๑๒๓๖ ๑๐๔) การสาบานตนนั้นก็เพื่อเป็นการสนับสนุนการปฏิบัติหน้าที่ของสภาที่ปฤกษาในพระองค์ให้บรรลุเป้าหมายในจักรวรรดิสร้างสรรคความเจริญให้แก่ประเทศชาติและประชาชน ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ และเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตัวของสมาชิกสภาที่ปฤกษานั้นพระองค์และข้าราชการตลอดจนประชาชนด้วย พระองค์ทรงย้ำว่าการสาบานตนนี้มิได้หมายความว่าพระ

๑ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ครุโฆวาท เล่ม ๑ หน้าเบอร์ ๘ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ปีจอ ฉศก ๑๒๓๖ หน้า ๑๐๗-๑๐๘ เรื่อง "พระบรมราโชวาท"

บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีทรงไว้วางพระราชหฤทัยในบุคคลผู้ที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ หากแต่ "ปรีวีเคาน์ซิลนี้ก็จะเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยสนธิของพระเจ้าแผ่นดินทีเดียว" (ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๔ วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ๑๒๓๖ ๑๐๔)

ครุโฆวาทได้แสดงปฏิกิริยาโต้ตอบการปฏิเสธที่จะรับเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าพระยาและเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์อย่างเปิดเผยและรุนแรง หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้ตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับสภาที่ปรึกษาในพระองค์ทั้งในด้านของการสนับสนุนให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดตั้งสภานี้ และในด้านของการโจมตีผู้ปฏิเสธด้วยถ้อยคำที่รุนแรง และตรงไปตรงมา

ครุโฆวาทได้แสดงความชื่นชมต่อการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาในพระองค์โดยเห็นว่าการที่ไม่มีชดช้อนในเรื่องของวัยและยศศักดิ์จนทำให้การปฏิบัติหน้าที่สภาแห่งนี้เป็นไปด้วยความพร้อมเพรียงกัน อันจะสามารถนำประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ (ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๔ วันอังคาร เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๑๒๔) ในเวลาเดียวกันก็ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับตัวบุคคลที่ปฏิเสธตำแหน่งสมาชิกสภาที่ปรึกษาสามประการคือ ประการที่หนึ่งมีความชราภาพเกินไปและสุขภาพไม่อำนวย ประการที่สองเป็นผู้ที่ไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็น และประการที่สามก็คือ ไม่แน่ใจว่าตนเองจะสามารถสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ได้ตลอด (ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๔ วันอังคาร เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ๑๒๓๖ : ๑๒๔)

หากพิจารณาเหตุผลที่สมเด็จพระเจ้าย้ายยกขึ้นมาเกี่ยวกับคำสาบานของสภาที่ปรึกษาในพระองค์แล้วจะเห็นได้ว่าสมเด็จพระเจ้าพระยามีเหตุผลที่จะเกิดความไม่สบายใจที่จะรับเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ และความไม่สบายใจนี้น่าจะทวีมากขึ้นเพื่อพิจารณาถึงลักษณะหน้าที่ของสภาที่ตามที่กำหนดไว้ใน "ประกาศว่าด้วยตั้งเคาน์ซิลและพระราชบัญญัติ จุลศักราช ๑๒๓๖" และ "พระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล คือ ที่ปรึกษาในพระองค์ จุลศักราช ๑๒๓๖" และผลที่จะเกิดขึ้นต่อการเมืองภายในของประเทศในระยุะนั้น

สภาที่ปรึกษาในพระองค์มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาและกราบบังคมทูลในเรื่องต่าง ๆ ที่จะ เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่ของสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และต่อการตัดสินใจใน

๑. โปรดดู ครุโฆวาท เล่ม ๑ นำเบอร์ ๔ วันอังคาร เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ปีมจ อศก ๑๒๓๖ หน้า ๑๒๗-๑๒๘ เรื่อง "ถามด้วยเรื่องปรีวีเคาน์ซิล" และเรื่อง "การสรรเสริญ" หน้า ๑๔๔

เรื่องต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๑ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมอบหมายให้ "กอมมิชชันหรือข้าหลวง"^๒ ออกไปสืบราชการเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้ว ก็จะสืบ ราชการในเรื่องให้แล้วเสร็จ และทำรายงานกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบหรือทำส่งแก่ บุคคลอื่น ๆ ตามแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงมอบหมาย^๓ สมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ ผู้ใดประสงค์จะเดินทางออกนอกพระนครเป็นระยะเวลาไม่เกินหนึ่งเดือนจะต้องแจ้งให้เคลิก ออฟเคาน์ซิล ทราบก่อนเดินทาง แต่หากกรณีเดินทางนั้นจะต้องใช้ระยะเวลาเกินหนึ่งเดือนจะต้อง ทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและจะต้องแจ้งให้เคลิกออฟเคาน์ซิลทราบเมื่อเดินทางกลับมาแล้ว ทุกครั้ง สมาชิกผู้ใดสอบเดินทางโดยมิได้แจ้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบความพระราชบัญญัติ อาจถูก สมาชิกภาพหรือรับโทษอื่นใดสุดแต่พระราชอัธยาศัย^๔

๑. โปรดดูรายละเอียดในหลวงรัตนสุปัติ (เปล่ง) อ้างแล้วเรื่อง ประกาศว่าด้วยเคาน์ซิล และ พระราชบัญญัติ จุลศักราช ๑๒๓๖ หน้า ๑๓๐-๑๓๖ และพระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล คือที่ปรึกษาใน ในพระองค์ รวม ๑๔ ข้อ จุลศักราช ๑๒๓๖ หน้า ๑๖๘-๑๗๔

๒. กอมมิชชัน หรือ ข้าหลวง คือ สมาชิกหรือคณะสมาชิกที่ปรึกษาในพระองค์จำนวนหนึ่ง ซึ่งได้รับมอบหมายให้สืบสวนข้อราชการหรือชำระความเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และจะต้องงายงาน ให้แล้วเสร็จตามกำหนด โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหลวงรัตนสุปัติ (เปล่ง) อ้างแล้ว เรื่อง พระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิลฯ ว่าด้วยคอมมิสชั่นออฟปรีวีเคาน์ซิล, หน้า ๑๗๓-๑๗๔

๓. พระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิลฯ ข้อ ๖

๔. เรื่องเดียวกัน, ข้อ ๔

ข้อกำหนดที่อาจถือได้ว่า เป็นหัวใจหลักของการจัดตั้งสภา ที่ปรึกษาในพระองค์ ก็คือ ข้อ ๔๑๓ แห่งพระราชบัญญัติปริวรรตคานซิล คือ ที่ปรึกษาในพระองค์ จ.ศ. ๑๒๓๖ ซึ่งกำหนดว่า ...ข้อ ๔ ถ้าที่ปรึกษาผู้หนึ่งผู้ใด ทำความผิดความชั่วหยบช้าไม่สมควรแก่ยศศักดิ์ พระบาท สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะถอดผู้นั้นเสียจากตำแหน่งยศ และจะไม่พระราชทานเงินเบี้ยเลี้ยงรักษา ยศต่อไป...(รัตนัญญัติ (เปล่ง), หลวง ๒๔๓๗ ๑๗๑)

และ

...ข้อ ๑๓ ที่ปรึกษาผู้หนึ่งผู้ใดก็คิด ได้พบเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดซึ่ง เป็นเหตุสำคัญแน่นอน แล้ว ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาโดยเร็ว ถ้าปิดบังรั้งรอไว้ต้องมีความผิด อนึ่งถ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาข้อใดข้อหนึ่ง ให้เขียนจดหมายลงชื่อด้วยลายมือเป็นสำคัญ ให้เป็นการแน่นอน เว้นแต่กราบทูลตอบในเวลาเมื่อคำรับสั่ง... (รัตนัญญัติ (เปล่ง), หลวง ๒๔๓๗ ๑๗๒-๑๗๓)

ผู้ที่ได้รับแต่งตั้ง เป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาใน พระองค์ จะได้รับพระราชทานสัญญาบัตร ประทับพระราชลัญจกรมีกำหนดศักดิ์นาเพิ่มขึ้นในยศเดิม เป็นสำคัญ และผู้ที่ได้รับตำแหน่งที่ปรึกษา ในพระองค์นั้นมียศอัศวศ และต้องเดินนำข้าราชการซึ่งมีตำแหน่งศักดิ์นาเสมอกัน ซึ่งมีได้อยู่ใน ตำแหน่งที่ปรึกษาในพระองค์ (รัตนัญญัติ (เปล่ง), หลวง. ๒๔๓๗ : ๑๖๔-๑๖๕) อย่างไรก็ตาม แม้จะได้รับสัญญาบัตรแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งภายน่าแล้ว ก็ยังไม่มีผลโดยสมบูรณ์จนกว่าจะได้ถือหน้า พระพิพัฒน์ถวายสัตยานุสัตย์ตามข้อสาบาน (รัตนัญญัติ (เปล่ง), หลวง ๒๔๓๗ : ๑๖๕) แล้ว ดังนั้น การสาบานตนด้วยถ้อยคำที่กำหนดไว้ใน "คำสาบานปริวรรตคานซิลลอร์คือที่ปรึกษาในพระองค์" จึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งของสถานที่ปรึกษาในพระองค์ นอกเหนือจากลักษณะ หนึ่งแล้ว

คำสาบานข้อ ๒ และข้อ ๖ มีเนื้อความที่สอดคล้องกับข้อ ๔ และ ข้อ ๑๓ แห่งพระราช บัญญัติปริวรรตคานซิล ซึ่งอาจถือได้ว่า เป็นทั้งหัวใจหลักของคำสาบานและของสถานที่ปรึกษาแห่งนี้ได้

...ข้อ ๒ ข้าพระพุทธเจ้าจะกราบทูลปรึกษาการสิ่งใด ๆ จะคิดให้เป็นเกียรติยศ เป็นการเจริญ แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นคุณประโยชน์แก่ แผ่นดิน ให้ราษฎรมีความสุขโดยความชอบธรรมทุกประการ ถ้าพ่อพระกรุณาโปรดให้ ข้าพระพุทธเจ้าไปทำราชการสิ่งใด ถ้าข้าพระพุทธเจ้าจะกราบทูลพระกรุณา ด้วยได้ทราบ เหตุการณ์สิ่งใดมา ข้าพระพุทธเจ้าจะไม่ลำเอียงคิดหลักเสี่ยงให้เสียความจริงใจ เพราะ เห็นแก่คนที่ข้าพระพุทธเจ้ารักใคร่ แลญาติพี่น้อง บุตรภรรยา แลผู้มีคุณและข้อพระพุทธเจ้า จะไม่คิดหนีความจริง เพราะกลัวท่านผู้มีอำนาจแลกลัวความพยาบาทผูก เวร และจะไม่กลับ

ความจริง เป็นเท็จกลับเท็จเป็นจริง เพราะผู้ซึ่งเข้าพระพุทธเจ้าเกลียดชังไม่ชอบ...
(รัตนัญญัติ (เปล่ง), หลวง ๒๔๓๗ : ๑๗๖-๑๗๗)

และ

...ข้อ ๖ ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะกั้นทางขัดขวางต่อการซึ่งได้ประกาศตกลงกันแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า จะเป็นผู้ตอบโต้ต่อสู้กับผู้นั้นให้เต็มสติปัญญาความคิดเต็มกำลังอำนาจ แห่งข้าพระพุทธเจ้า ถ้าผู้ใดจะคิดประทุษร้ายต่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าจะรับต่อสู้ด้วยผู้นั้น จนถึงสิ้นชีวิต... (รัตนัญญัติ (เปล่ง), หลวง ๒๔๓๗ : ๑๗๗-๑๗๘)

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของพระราชบัญญัติปริวรรตแดนซีลา และคำสาบานของปริวรรตแดนซีลาแล้ว จะเห็นได้ว่าสภาที่ปรึกษาในพระองค์มีจุดมุ่งหมายที่แน่ชัดสองประการคือ ประการแรก มุ่งสนับสนุน การบริหารประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประการที่สอง มุ่งปกป้องและ ค้ำครองพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจาก "อันตราย" ต่าง ๆ บนพื้นฐานของความ จงรักภักดีที่แสดงออกด้วยการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ และ คำสาบาน ตนตามที่กำหนดไว้ในคำสาบาน

โดยระเบียบการของสภาฯ และขั้นตอนการปฏิบัติหน้าที่ของสภาฯ ที่เป็นหลักการของความ ร่วมมือเพื่อให้กิจการหนึ่ง ๆ สำฤทธิ์ผล ก็เห็นได้ชัดว่าสภานี้จะมีสามัคคีธรรมพร้อมใจกันปฏิบัติหน้าที่ โดยไม่ถือว้ยและชั้นวรรณะ ตลอดจนยึดตามบรรทัดคติ เพื่อยังความเจริญให้เกิดขึ้นแก่ประเทศชาติ และประชาชนตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แต่หากพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง จะเห็นได้ชัด เจนว่าข้อกำหนดของพระราชบัญญัติแห่งสภานี้ได้ ส่งเสริมให้การแบ่งแยกทางการเมืองที่เป็นผลมาจากประวัติการขึ้นครองราชสมบัติของพระบาท- สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการปรับปรุงประเทศของพระองค์ขยายตัวขึ้น อันจะส่งผลให้ เกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างกลุ่มการเมืองต่าง ๆ กับกลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม- เล่าเจ้าอยู่หัว ความแตกแยกและความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงต้นรัชสมัยนี้ หากพิจารณา ให้ดีแล้ว จะเห็นได้ว่าเกิดขึ้นเนื่องมาจากกลุ่มการเมืองต่างมีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน และที่มา ที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งก็คือ สภาที่ปรึกษาในพระองค์นั่นเอง^๑

๑ โปรดพิจารณาเนื้อหาความของพระราชบัญญัติปริวรรตแดนซีลา ข้อ ๒ และ ๖ และคำสาบาน ของปริวรรตแดนซีลา ข้อ ๙ และ ๑๓ ที่จะแสดงให้เห็นแนวโน้มที่จะสร้างความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน อันจะนำมาซึ่งการแตกแยกทางการเมืองที่อาจกลายมาเป็นการแตกความสามัคคีได้ในที่สุด

การกำหนดหน้าที่ให้สภาที่ปรึกษาออกไปสืบเสาะเรื่องต่าง ๆ แม้ว่าจะเป็นการสนับสนุนการบริหารประเทศ แต่ก็อาจแสดงให้เห็นการติดตามความเคลื่อนไหวของข้าราชการและกลุ่มการเมืองต่าง ๆ อันอาจแสดงถึงการสร้างความระแวงสงสัยได้ อาจกล่าวได้ว่า แท้ที่จริงแล้วความสามัคคีในการรับใช้ประเทศชาติที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน คือ การขาดความสามัคคีและความแตกแยกทางการเมืองอย่างรุนแรงที่ลึกซึ้ง อันส่งผลต่อความขัดแย้งทางการเมืองที่รุนแรงต่าง ๆ ในระยะต่อมา

ข้อที่น่าพิจารณาอีกประการหนึ่งก็คือ สภาที่ปรึกษาในพระองค์คือ องค์การทางการเมืองของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกอันหนึ่งนอกเหนือจาก "สมาคมยังสยาม" และ "ครูโฆวาท" ที่จะสนับสนุนการสร้างสิทธิมนุษยธรรมทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมกับช่วยเหลือพระองค์ในการตั้งพระราชอำนาจทางการเมืองกลับมาสู่พระองค์ เป็นองค์การทางการเมืองในรูปขององค์การบริหาร เนื่องจากว่าพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการจัดตั้งสภานี้ขึ้นควบคู่กับสภาที่ปรึกษาข้าราชการแผ่นดิน ก็เพื่อที่จะสนับสนุนการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์ แต่สิ่งซึ่งแสดงถึงลักษณะที่เป็นองค์การทางการเมืองที่มีแนวความคิดเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อตัวผู้นำ (ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นพื้นฐาน อันจะแสดงถึงเป้าหมายทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงปรารถนาพระราชอำนาจทางการเมืองที่สูงสุด ก็คือ ข้อกำหนดของพระราชบัญญัติและคำสาบาลของปรีรีเคาน์ซิล

แม้ว่าข้อกำหนดจะมีรายละเอียดและขั้นตอน ตลอดจนวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ทุกข้อก็มีเป้าหมายหลักเพียงประการเดียวคือ จะกระทำทุกอย่างแม้แต่สละชีวิต เพื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นลักษณะของแนวความคิดที่เน้นความจงรักภักดีต่อตัวผู้นำ เป็นความรู้สึกที่รุนแรง

พิจารณาจากสาระของข้อกำหนดก็จะเห็นได้ว่า เป้าหมายและขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่เป้าหมายทั้งของสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเองที่มุ่งสร้างสรรค์ความเจริญและของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงตั้งพระราชอำนาจกลับคืนมาด้วยความชัดเจน และมีข้อกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงานและควบคุมการเคลื่อนไหวของสมาชิกอย่างรัดกุม^๑ หน้าที่ในจรรยาบรรณและ

๑. ข้อกำหนดการเคลื่อนไหวและความประพฤติของสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์เป็นไปอย่างรัดกุม อาจพิจารณาในอีกแง่หนึ่งได้ว่า แม้แต่ในกลุ่มสมาชิกสภานี้ เองก็ยังมี ความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน ทำให้น่าพิจารณาได้ว่าการเมืองสมัยต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เต็มไปด้วยความหวาดระแวงและสงสัยซึ่งกันและกัน โปรดพิจารณาข้อกำหนด ข้อ ๔ และ ๕ แห่งพระราชบัญญัติปรีรีเคาน์ซิล

สอดคล้องเพื่อสนับสนุนการบริหารประเทศ อาจพิจารณาในอีกด้านหนึ่งได้ว่า เป็นการสังเกตและติดตามความเคลื่อนไหวของกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามกับกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะดังกล่าวนี้คือ การสะท้อนให้เห็นความมุ่งหมายและลักษณะทางการเมืองที่แฝงอยู่ในรูปของระบบบริหาร

พระยาราชสุภาวดี สมาชิกท่านหนึ่งของสภาที่ปรึกษาในพระองค์ได้เสนอให้จัดตั้งสภาที่ปรึกษาในพระองค์ออกไปยังหัวเมืองด้วย แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วย

...ซึ่งพระยาราชสุภาวดีคิดเห็นเช่นนี้เป็นการดี แต่จะส่งปริวิธานซิลลอร์หัวเมืองพร้อม กับกรุงเทพนั้นยังไม่ควร เพราะผู้ที่จะเป็นปริวิธานซิลลอร์หัวเมืองยังไม่สันหัดชัดเจนในการ ปริวิธานซิลลอร์เท่าที่ควร จะทำการไม่เรียบร้อย จะพลอยให้ที่กรุงเทพเสื่อมเสียไปด้วย ต้องงดไว้ก่อน เมื่อปริวิธานซิลลอร์กรุงเทพ เรียบร้อยแล้ว จะส่งปริวิธานซิลลอร์ตามหัวเมือง... (จดหมายเหตุนครราชสีมาที่ ๔ มัดที่ ๒๑ : ๑๔๕)

จากข้อพิจารณาที่แสดงให้เห็นว่าสภาที่ปรึกษาในพระองค์มีแนวโน้มที่จะสร้างความแตกแยก ชัดแย้งและระวางสงสัยซึ่งกันและกัน ประกอบกับการแสดงให้เห็นลักษณะขององค์กรทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ย่อมทำให้สมเด็จพระยาราชมรรคาศรีสุริยวงศ์มีเหตุผลที่จะปฏิเสธการเข้าเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ เหตุผลที่น่าจะเป็นไปได้ก็คือ ประการแรก สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ไม่ปรารถนาและไม่พร้อมที่จะเผชิญหน้าหรือสร้างความขัดแย้งทางการเมืองกับขุนนาง เพราะตนยังได้รับประโยชน์จากระบบราชการอยู่ และตนยังเป็นผู้นำของกลุ่มขุนนางอีกด้วย ประการที่สอง ข้อกำหนดและคำสาบานที่เน้นความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกำหนดบทลงโทษและมาตรการที่รุนแรงแก่ผู้ที่คัดค้านและต่อสู้กับพระองค์ อาจทำให้สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ไม่มีมั่นใจว่าตนเองจะถูกใส่ร้ายหรือไม่ หรืออาจจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ตนก็อาจจะถูกมองว่ากำลังใส่ร้ายผู้อื่นอยู่ก็ได้ ซึ่งล้วนแต่ไม่เป็นผลดีแก่สถานภาพของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ซึ่งเริ่มกระทบกระเทือนมาแล้วจากปรับปรุงด้านการคลังของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประการสุดท้ายก็อาจพิจารณาได้ว่าเป็นการรักษาเกียรติยศของตนไว้ได้ เพราะสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์มาจากวัยและยศศักดิ์ต่าง ๆ กัน แต่จะมีความเสมอภาคกันเมื่อมีการประชุมสภาที่ปรึกษาในพระองค์

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้สะท้อนพระราชดำริในเรื่องนี้ไว้ว่า

...ด้วยฉันได้รับจดหมายตอบของเจ้าคุณ ซึ่งไม่รับเป็นปริวีรเคาน์ซิล แลยกย่องความดีซึ่งได้มีมาแต่เดิมเป็นอันมากนั้น ความดีของเจ้าคุณนั้นก็ได้พบปรากฏมานานแล้ว แลคำซึ่งเจ้าคุณว่าจะให้เป็นปริวีรเคาน์ซิลก็ต้องถือกฎหมายรับคำสาบานตัวลง เหมือนแก่คนทั้งหลายจะรับเป็นไม่ได้ นั้น หนังสือเจ้าคุณเล่ามาดังนี้ ก็ได้ปรึกษากับเจ้าคุณเห็นว่า การสิ่งไรจะให้ความเจริญแก่บ้านเมืองจริง ๆ ก็จะต้องอาศัยปรึกษาพร้อมกัน จึงได้คิดตั้ง เคาน์ซิลทั้งสองพวกนี้ขึ้น ฉันก็ได้ยอมหย่อนลดยศอำนาจลงมานั่งในที่เคาน์ซิล ยอมให้ปรึกษาโต้ตอบไปมาได้ ไม่ได้ถือตัวว่าเป็นคนสูงคนต่ำ เพราะจะให้เป็นการเจริญ อนึ่ง ปริวีรเคาน์ซิลนี้เจ้าคุณก็ได้รับไว้ว่าจะเป็นแต่เดิมมา ครั้งนี้จึงได้จัดหมายไปเชิญตามความนับถือและตามคำที่เจ้าคุณว่าไว้นั้น ซึ่ง คิดว่าจะให้ถือกฎหมาย รับคำสาบานเหมือนคนทั้งปวง เป็นการหมิ่นประมาทนั้น การเรื่องนี้ก็ได้ชัดเจนลงไป ในหนังสือฉบับก่อนชดอยู่แล้ว กาลบัดนี้ เจ้าคุณจะไม่รับเป็นปริวีรเคาน์ซิลฉันก็ไม่มีความหวาดหวั่นใจ แลมีความโกรธสิ่งไรเลย เพราะเจ้าคุณจะเป็นก็ดีไม่เป็นก็ดี ฉันก็คงต้องนับถือ ปรึกษาหารือเจ้าคุณอยู่เหมือนแต่ก่อน ไม่แปลกประหลาดอะไร แต่เป็นที่เสียใจอยู่ว่าจดหมายตอบของเจ้าคุณซึ่งมีมานั้นแลไปเกินกว่าการที่ได้คิด และ เกินไปกว่าความที่มีในหนังสือ ซึ่งไปเชิญเจ้าคุณนั้น แลที่เจ้าคุณว่าจะไม่รับเป็นนั้น ก็แล้วแต่เจ้าคุณจะเห็นสมควรเถิด อย่าให้คิดว่าเป็นการขัดข้อง ชุ่ยเคืองสิ่งไรเลย เพราะหนังสือฉบับแรก^๑ ก็มีความชี้แจงชดอยู่แล้ว (ณรัฐดิ สุทธิสงคราม ๒๕๑๖ : ๕๑๐-๕๑๑)

การปฏิเสศสภาที่ปรึกษาในพระองค์ของ เสนาบดีที่สำคัญของประเทศทั้งสองท่าน อาจถือได้ว่าส่งผลกระทบกระเทือนต่อสถานการณ์ทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต่อการสร้างสิทธิธรรมทางการเมืองของพระองค์ด้วย ดังจะเห็นได้จากในการประชุมเสนาบดีทรงพระนิพนธ์มอบกับวังหน้าให้มีผู้เสนอให้เลิก เคาน์ซิลทั้งสองเสียด้วย (ณรัฐดิ สุทธิสงคราม ๒๓๙๖ : ๗๔๑) การปฏิเสศสภาที่ปรึกษาในพระองค์ก็คือ การปฏิเสศกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรงและเปิดเผยเช่นเดียวกับตรุโรวาท

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกลุ่มผู้สนับสนุนพระองค์ย่อมจะเดือดร้อนต่อการปฏิเสศครั้งนี้อยู่มาก เพราะประการแรก การปฏิเสศปริวีรเคาน์ซิลซึ่งเพิ่งจัดตั้งขึ้นไม่นานก็อาจถูกยุบเลิกได้ ซึ่งย่อมหมายถึงการหมดพระราชอำนาจทางการเมืองของพระองค์โดยสิ้นเชิง การที่บุคคลชั้นนำของประเทศปฏิเสศองค์กรทางการบริหารของพระมหากษัตริย์ ย่อมมีผลต่อทัศนคติของ

๑. พระราชหัตถ์ เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ลว. ๒๕^{๑๔} คำ ปิจจ ฉ. ๑๒๓๖ อ้างถึงใน ณรัฐดิ สุทธิสงคราม, อ้างแล้ว หน้า ๕๑๐-๕๑๑)

ประชาชนที่จะพิจารณาความชอบธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย กล่าวคือ ระบบอุปถัมภ์ ทำให้ประชาชนมีความใกล้ชิดกับมุลนายมากกว่าพระมหากษัตริย์ ดังนั้นก็ไม่ต้องการที่จะให้นายของตน ต้องเปลี่ยนแปลงไป เพราะว่าตนจะเสียผลประโยชน์

อย่างไรก็ดี การปฏิเสธของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ และ เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ก็เป็น โอกาสที่กลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะปฏิเสธบทบาททางการเมืองของบุคคล ทั้งสองและกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดินควบคู่ไปกับการ เสริมสร้างสิทธิธรรมให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ดร.โฆวาทได้ลงบทความเกี่ยวกับเรื่องนี้มากมาย^๑ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกลุ่มสยามหนุ่มที่จะแสดงให้เห็นภาพพจน์ของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ และกลุ่มการเมืองเก่า สิ่งที่ต้องต้านและขัดขวางนโยบายการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพพจน์ซึ่งต่อมากจะกลายมาเป็นลักษณะของผู้นำที่กลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสงค์จะปฏิเสธก็คือ เป็นผู้ขาดความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติ ด้วยการ เบียดบังผลประโยชน์ของรัฐและไม่ให้ความร่วมมือกับทางราชการ และขาดความเข้าใจในนโยบายปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทั้งสามประการนี้อาจ อธิบายได้ว่า คือลักษณะของตัวแทนธรรมเนียมปฏิบัติแบบเก่า ที่แตกต่างโดยสิ้นเชิงจากธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ ที่มุ่งเน้นความจงรักภักดีต่อผู้นำ ปฏิบัติตามพระราชกำหนดกฎหมาย และมุ่งสร้างสรรค์ความเจริญเพื่อความเสมอภาค ยุติธรรม และสงบร่มเย็นของประชาชน ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะของธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ก็คือสิทธิธรรมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะทรงนำมาสนับสนุนการตั้งพระราชอำนาจกลับคือมาสู่พระองค์

๑. โปรดตุรายละเอียดยบทที่ ๓ ข้อ ๓.๑.๑ ดร.โฆวาทกับการปฏิเสธกลุ่มการเมืองเก่า ของ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้

กรณีพระยาอาหารบริรักษ์

การจัดการด้านการคลังซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำเมื่อปี ๒๔๑๗ ด้วยการออกพระราชบัญญัติกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และกำหนดให้กรมต่าง ๆ เบิกเงิน และส่งเงินที่หอรัษฎากรพิพัฒน์แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นความพยายามอันหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงลดอำนาจขุนนาง แต่ก็ปรากฏว่าการจัดเก็บรายได้ส่วนใหญ่ ยังไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มที่^๑

ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ กรมกองต่าง ๆ ยังขาดความเข้าใจในขั้นตอนการปฏิบัติที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติและข้าราชการบางรายก็ยังคงยกยอกเงินบางส่วนไว้เป็นของตนด้วย เช่น เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) ซึ่งรับเก็บเงินภาษีคอเวอนแมนตได้เงินแล้วไม่ส่งคลัง แต่กลับเอาไปใช้สอยเป็นประโยชน์ส่วนตัว ต้องรับพระราชอาญาโทษถึง ๖ เดือน (กจช., ร.๕ ค. ๒๒.๑/๑๑/๑๐๘) ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยการคลังนี้มีผลบังคับแต่เพียงภายในกรมพระคลังมหาสมบัติเท่านั้น มิได้ครอบคลุมถึงกรมพระกลาโหมและกรมพระคลัง ซึ่งมีรายได้จากภาษีมากแต่อย่างใด

ผลสืบเนื่องของการที่รัฐไม่สามารถจัดเก็บรายได้อย่างเต็มที่นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริที่จะดำเนินการอย่างจริงจัง เพื่อให้การจัดเก็บรายได้เป็นไปอย่างได้ผล พระองค์มิได้มีพระราชประสงค์ที่จะจัดการด้านการคลังของกรมกองใหญ่คือ กรมพระกลาโหม และกรมคลังในขณะนั้น เนื่องจากรายได้ที่กรมกองเหล่านี้ได้รับจากภาษีอากรที่จัดเก็บภายในพื้นที่รับผิดชอบของกรมมีเป็นจำนวนมาก ประกอบกับกลุ่มขุนนางตระกูลบุนนาคโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จพระบรมมหาศรีสุริยวงศ์ยังคงมีผลประโยชน์จากภาษีอากรในกรมนั้น ๆ อยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในกรมกองนั้นอยู่ ดังนั้น การจัดการด้านการคลังของกรมพระกลาโหม และกรมคลังอาจสร้างความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ พระองค์จึงทรงหัน

๑.โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชลธิชา บุนนาค การเสื่อมอำนาจทางการเมืองของขุนนางในสมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๕) ศึกษากรณียุทธศาสตร์ตระกูลบุนนาค (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๗, หน้า ๕๔-๒๐๕).

ไปจัดการกับกรมนาก่อนด้วยเหตุที่ว่า "กรมนานั้นรุ่งร้าย เข้าออกจากประเทศเท่าใด มีจำนวนชด เจน อยู่ที่โรงภาษี" (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๗๒ : ๒๒๗)

เมื่อสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินได้ตรวจสอบการจัดเก็บรายได้ของกรมกองต่าง ๆ แล้วพบว่าบัญชีเงินที่จะต้องจัดส่งทอรัชฎาการศึพัฒนาในส่วนของกรมนาไม่ตรงกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมอบหมายให้สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินชำระความเรื่องนี้ ปรากฏว่าพระยาอาหารบริรักษ์ (นุช บุญหลง) เจ้ากรมนากับพวกมีพฤติกรรมฉ้อโกงพระราชทรัพย์ของแผ่นดิน ในที่สุดพระยาอาหารบริรักษ์ก็ถูกปลดออกจากตวัแหน่ง พร้อมกับถูกริบราชบาทว์ด้วย แม้ว่าพระยวอาหารบริรักษ์จะเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ซึ่งถือว่าเป็นสภาที่ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำริที่จะจัดการกรณีของกรมนาอย่างจริงจัง โดยไม่ไว้หน้าผู้ใดทั้งสิ้น เพื่อให้เป็นตัวอย่างแรก เสนาบดีและเจ้ากรมตามกรมกองอื่น ๆ ที่ยังคงยึดยกเงินหรือจัดส่งรายได้มาได้เข้าจะได้หันมาให้ความร่วมมือแก่รัฐบาลมากยิ่งขึ้น (ฉัรัฐฉติ สุธฉิสงคราม ๒๓๔๖ : ๕๒๒-๕๒๓)

กรณีปลดพระยาอาหารบริรักษ์ (นุช บุญหลง) ซึ่งเป็นขุนนางที่จัดอยู่ในระบบอุปถัมภ์ของ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ออกจากตำแหน่ง เสนาบดีกรมนานั้น นอกจากจะเป็นการ "เชือดไก่ให้ลิงดู" เพื่อที่จะสร้างความเกรงกลัวให้เกิดขึ้นแก่เสนาบดีและเจ้ากรมที่ยังคงคิดที่จะยึดยกแบบเก่าแล้ว ยังเท่ากับเป็นการลิดรอนแหล่งผลประโยชน์ที่สำคัญของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการลิดรอนอำนาจของท่านด้วย ผลที่ได้รับก็คือ รัฐบาลสามารถจัดเก็บรายได้เพิ่มขึ้น และเสนาบดีเจ้ากรมต่าง ๆ ก็จัดส่งเงินให้รัฐบาลดีขึ้นกว่าแต่ก่อน

ค. วิกฤตการณ์วังหน้า พ.ศ. ๒๔๑๗

วิกฤตการณ์ครั้งนี้สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งที่มีมาตั้งแต่ต้นรัชกาล กล่าวคือ พระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๔๑๑ นั้น ดูเหมือนจะไร้เสถียรภาพเป็นอย่างยิ่ง แม้แต่พระองค์เองก็ทรงตระหนักดีว่าสถานะของพระองค์ขณะนั้นขาดทั้งที่พึ่งและประสบการณ์ทางการเมืองการปกครองเหมือนตะเกียงที่ริบหรี่ (พระบรมราชโองการในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานแต่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ๒๔๐๔ : ๓๔-๓๖ อ้างถึงใน ฉัษฉสิ สุสาฉัณห์ ๒๔๒๓ : ๒๒๓) ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการจัดการราชการทั้งปวง และเป็นผู้ผลักดันให้มีการสถาปนากกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระราชโอรสในพระบาท

สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวร อันเป็นการกระทำที่ผิดจากธรรมเนียม ประเพณีที่เคยปฏิบัติมาคือ พระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ ทรงเลือกวังหน้าเอง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชราชานุภาพ ๒๕๒๒ : ๖๔-๗๒) ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำเป็นต้องหาวิธีดึงพระราชอำนาจกลับคืนสู่สถาบันกษัตริย์ดังได้กล่าวมาแล้วและมีผลให้เกิดการต่อต้านจากผู้สูญเสียประโยชน์หลายรูปแบบด้วยกัน อาจกล่าวได้ว่า วิกฤตการณ์วังหน้า เป็นการต่อต้านที่ส่งผลกระทบต่อนโยบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างมาก

ก่อนหน้าที่จะเกิดวิกฤตการณ์ครั้งนี้ขึ้นก็มีความขัดแย้งเกิดขึ้นหลายครั้ง เห็นได้จากบทความในหนังสือครุโณวาท และปัญหาในปริวีเคาน์ซิล กับเคาน์ซิลออฟสเตต ทำให้คณะทูตต่างประเทศที่ประจำอยู่ ณ กรุงเทพฯ ต่างรายงานถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้น พร้อมกับแทรกความคิดเห็นและข้อมูลประกอบด้านอื่น ๆ กลับไปยังประเทศตน จะเห็นได้ว่าในช่วง พ.ศ. ๒๔๑๗ มีรายงานเกี่ยวกับปัญหาขัดแย้งระหว่างวังหลวงกับวังหน้าหลายฉบับที่ต่างก็ยอมรับว่าวังหน้ามีแสนยานุภาพทางทหารที่ไม่ด้อยกว่าวังหน้าเท่าใดนัก ไม่ว่าจะเป็นด้านกำลังทหาร หรืออาวุธยุทธโธปกรณ์ก็ตาม (Noel A. Battye 1974 : 163-164 and 168-171) เพราะกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทรงได้รับกำลังคนและกองทหารแบบตะวันตกสืบต่อจากพระราชบิดา (อัครราชทูต กมทพิสมัย ๒๕๒๓ : ๑๐-๑๒) ทำให้เกิดความระแวงในอำนาจซึ่งกันและกัน จนกลายเป็นวิกฤตการณ์ขึ้นในปลายปี ๒๔๑๗

วิกฤตการณ์วังหน้า พ.ศ. ๒๔๑๗ เกิดจากมีคนทิ้งหนังสือว่า กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญจะถูกลอบปลงพระชนม์ ฝ่ายวังหน้าจึงสั่งระดมทหาร ๖๐๐-๗๐๐ คน เพื่อเตรียมป้องกันตัว เหตุการณ์ลุกลามขึ้นเมื่อเกิดเพลิงไหม้โรงแก๊สในพระบรมมหาราชวังโดยหาสาเหตุไม่ได้ เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๔๑๗ ทั้งฝ่ายวังหน้าและวังหลวงต่างกล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งว่าเป็นผู้วางแผนก่อการกบฏ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญถึงกับเสด็จไปขอความคุ้มครองโดยไปอยู่ที่บ้านกงสุลอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำเป็นต้องหาทางแก้ปัญหาอย่างระมัดระวัง เพื่อมิให้เกิดกรณีพิพาทกับมหาอำนาจ จะเห็นได้ว่าพระองค์โปรดให้หนังสือพิมพ์ "เรื่องวังหลวงกับวังหน้าในรัชกาลที่ ๔" เพื่อชี้แจงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังโปรดให้มีสารตราไปยังข้าราชการหัวเมืองเพื่อชี้แจงเรื่องราวแก่ราษฎรจะได้ไม่เกิดข่าวลือที่สร้างความหวาดกลัวจนคนไม่กล้าทำมาหากิน แม้แต่งานพระราชพิธีที่ไม่สำคัญเท่าใดนัก เช่น การแห่ในพระราชพิธีโสกันต์เจ้านายก็โปรดให้งดชั่วคราวจนกว่าเรื่องราวจะคลี่คลาย ในขณะที่เดียวกัน ก็มีการส่งคนไปเจรจากับฝ่ายวังหน้า เช่น ส่งสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ไปเจรจากับตัววิกฤตการณ์คราวนี้ยุติได้ด้วยการเชิญ เซอร์ แอนดรูว์ คลาร์ก ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำสิงคโปร์

เข้ามาจัดการใกล้เคียง โดยอังกฤษถือว่ากรณีนี้เป็นเรื่องราวภายในของไทยที่อังกฤษจะไม่เข้ามาแทรกแซง (ดูรายละเอียดใน Noel A. Battye 1974 : 176-199, อัจฉราพร กงพิสมัย ๒๕๒๓ : ๑๒ และ อัญชลี สุสยัณห์ ๒๕๒๓ : ๒๒๗-๒๒๘)

วิกฤตการณ์วังหน้า พ.ศ. ๒๔๑๗ ยุติลงโดยฝ่ายวังหน้าถูกจำกัดขอบเขตอำนาจทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญมิใช่รัชทายาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นได้จากเสนาบดีกรมท่าของไทยได้แจ้งให้ลอร์ดคาร์ปีย์ ทราบใน พ.ศ. ๒๔๑๘ (F.O. 628 Box. 6 File 9s Siamese Consul General to Derby, London, Apr. 1875 cited in Noel A. Battye 1974 : 205) และมีได้มีบทบาทสำคัญทางการเมืองอีกต่อไปจนทิวศต อย่างไรก็ตาม วิกฤตการณ์วังหน้าก็ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า การกระทำที่ขาดความสุ่มรอบคอบ หรือต้องการเปลี่ยนแปลงอย่างทันทีทันควันอาจก่อให้เกิดปัญหาหรือความเสียหายให้กับบ้านเมืองได้ ดังนั้น พระองค์จึงทรงดำเนินนโยบายอย่างระมัดระวังมากขึ้นภายหลังวิกฤตการณ์ครั้งนี้

คดีพระปริชาลการ

คดีพระปริชาลการเกิดขึ้นเมื่อปี ๒๔๒๑ เนื่องจากพระปริชาลการ (สำอาง อมาตยกุล) ได้แต่งงานกับ แพณี น็อกซ์ บุตรีของนายทอมัส จอร์จ น็อกซ์ (Thomas George Knox) ซึ่งเป็นกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทยในขณะนั้น การแต่งงานนี้กระทำไปโดยพระปริชาลการมิได้กราบบังคมทูลให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบแต่ประการใด สร้างความไม่พอใจพระราชหฤทัยให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาเมื่อตรวจพบว่าพระปริชาลการได้ฉ้อโกง ทองของหลวงไว้เป็นประโยชน์ของตน ประกอบกับได้ปกครองชาวเมืองปราจีนบุรีด้วยความไม่เป็นธรรม ความผิดที่พระปริชาลการได้รับอยู่แต่เดิม คือ การแต่งงานโดยมิได้รับพระบรมราชานุญาต จึงเพิ่มขึ้นเป็นหลายกรณี และนำมาสู่การประหารชีวิตบุคคลผู้นี้ในเวลาต่อมา

คดีนี้ได้้นำเอามหาอำนาจตะวันตก เข้ามาพัวพันกับการเมืองภายในของไทยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากทีตะวันตกได้เคยเข้ามามีบทบาททางการเมืองภายในของไทยแล้ว ในกรณีของวิกฤตการณ์วังหน้า เมื่อปี ๒๔๑๗ นายทอมัส จอร์จ น็อกซ์ ได้เป็นตัวแปรที่สำคัญของเหตุการณ์นี้ นายน็อกซ์ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้พระปริชาลการพ้นโทษ วิธีการหนึ่งที่เขานำมาใช้แก้ไขปัญหาก็คือ การเรียกเรือรบของอังกฤษเข้ามาบิบบการตัดสินพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านที่จะเป็นประโยชน์ต่อตน

อย่างไรก็ดี ก็ จะเห็นได้ว่าความพยายามของน็อกซ์ต้องประสบกับความล้มเหลว เพราะผู้นำของไทยมีจุดยืนของตนที่หนักแน่นในปัญหาทางการเมืองนี้ การบีบบังคับของนาย น็อกซ์กลับเป็นผลเสียแก่พระปรีชากลการ และได้เป็นตัวเร่งที่สำคัญให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกที่จะประหารชีวิตพระปรีชากลการเสีย

วิธีแก้ไขปัญหาคำขู่ของนายน็อกซ์ที่จะนำเรือรบเข้ามาบีบบังคับรัฐบาลไทยก็คือ รัฐบาลไทยได้ส่งคณะทูตพิเศษประกอบด้วยพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) และเจมีนสราภัย-สฤทธิการ (เจิม แสงชูโต) ออกไปชี้แจงกรณีนี้โดยตลอดกับรัฐบาลอังกฤษ จุดมุ่งหมายในการส่งคณะทูตไปเจรจาดังนี้ มีอยู่สองประการ คือ ประการแรกเพื่อเจรจากรัฐบาลอังกฤษเรียกตัวนายน็อกซ์กลับ ประการที่สองเพื่อชี้แจงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับคดีพระปรีชากลการ ให้รัฐบาลอังกฤษทราบ ซึ่งคณะราชทูตก็ประสบความสำเร็จในการเจรจาดังนี้^๑

ความสำคัญของคดีนี้อยู่ที่พื้นฐานของความขัดแย้งระหว่างตระกูลบุนนาค และอมตยกุล ที่สืบเนื่องมาจากกรณีพระยาอาหารบริรักษ์ (นุช บุญหลง) ซึ่งมีพระยาภานุภักดีโกศล บิดาของพระปรีชากลการเป็นประธาน

การประหารชีวิตพระปรีชากลการ ซึ่งเป็นขุนนางคนหนึ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปราน เท่ากับเป็นการทำลายอิทธิพลของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สำคัญไป ตระกูลอมตยกุลนับว่าเป็นตระกูลที่มีบทบาทในการสนับสนุนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ไม่น้อย โดยพระยาภานุภักดีโกศล เมื่อครั้งเป็นพระวิสุทธโยธามาตย์ เคยเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ทรงเห็นว่าเป็นขุนนางที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยคนหนึ่งที่สามารถช่วยป้องกันราชบัลลังก์ได้ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๕ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชยันต์ ผลาชีวะ, ๒๕๐๗ หน้า ๔๕)

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้มีบทบาทที่สำคัญในคดีนี้มาตั้งแต่ต้นและเป็นประธานการประหารชีวิตพระปรีชากลการด้วย หลักฐานชี้ให้เห็นว่าในระยะแรกสมเด็จพระยา มิได้ตั้งใจที่จะลงโทษพระปรีชากลการถึงขั้นประหารชีวิต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

๑ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในสิบลแสง พรหมบุญ คดีพระปรีชากลการ คดีตัวอย่างที่โด่งดังสมัยรัชกาลที่ ๕ ๒๓ ตุลาคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีการศึกษา ๒๕๒๓ หน้า

เกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาหักท้วงสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทว่าทำโทษพระปรีชาภักการ
เพื่อรักษาเกียรติยศของนายนอกชื่อว่า

...ที่ว่าพระปรีชาฯ ไม่คำนับผู้ใหญ่ในตระกูลข้างฝ่ายหญิงฝ่ายชาย ทำเป็นไม่รู้ก็ได้
ข้อที่จะทำโทษเพราะจะยกย่องกงสุลนั้น . จะเป็นต้นทางทำให้มาทางอ่อนกว่าทำแล้ว
ก็แล้วไป พุคชดนักไม่สู้ดี ...มิได้กราบทูลตามธรรมเนียมขุนนางมีภรรยาใหม่นั้น
เป็นความลึนจะมีความเถียงว่าขุนนางก็มิได้กราบทูลทุกคนด้วยกัน เป็นแต่บาง
แห่งบางรายในความข้อนี้ ถ้าแก้ไขกว้างเสียอีกหน่อยหนึ่ง เหนจะดี แต่จะไป
ออกประการใดนั้น แล้วแต่เจ้าคุณ ... (กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ร.ที่ ๔-๔๑
จ.ศ. ๑๒๔๑ หน้า ๓๗ - ๓๘)

อย่างไรก็ดี สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทก็ได้ทูลแนะนำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงลงโทษพระปรีชาภักการ โดยการแสดงความไม่แน่ใจว่า พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงมีความเค็ดขาดที่จะลงโทษผู้โปรดปรานเก่าของพระองค์เพียงใด
ดังนี้

... แลการนี้ซึ่งจะทำร้อนเร็วไปนั้นยังไม่ควรต้องปล่อยให้ละเลิงไปก่อน จึง
ค่อนข้างคิดตรองต่อภายหลัง แต่ยังมีควมสงสัยอยู่ด้วยคนตระกูลนี้ทรงพระมหา
กรุณาเชื่อถือให้ใช้สอยเงินทองของหลวงมากจนพุ่ม เพื่อยิ่งกว่าขุนนางทั้งปวง
ถ้ายังทรงพระอาไลยอยู่จะคิดให้เต็มสติปัญญาที่ยาก ด้วยกำลังทรัพย์สมบัติก็มาก
กำลังสติปัญญาที่ฉลาดนัก กล่าวจะเป็นสิ่งให้หลังหักไป

ถ้าทรงเห็นว่าทำการกำเริบต่ออาณาแผ่นดินมากนัก แผ่นดินแต่ก่อน ๆ มาก
ไม่มีผู้ใดถูกอุทธรณ์ดังนี้ ควรจะต้องเลิกถอนเสียไม่ใช่ได้เป็นแน่แล้ว... (กจช.
เอกสารรัชกาลที่ ๕ ร.ที่ ๖๖๘ หน้า ๑๐ อ่างในสีบแสง พรหมบุญ ๒๔๒๓. ๑๗)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขา ร.ที่ ๔๐๑/๔๐
จุลศักราช ๑๒๔๐ ถึงสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท แสดงความแน่วแน่ในพระราชหฤทัย
ที่จะตัดสินคดีนี้ด้วยความยุติธรรม และเพื่อรักษาผลประโยชน์ตลอดจนเกียรติภูมิของชาติไว้

เมื่อความบกพร่องในหน้าที่ราชการของพระปรีชาภักการ ปรากฏให้เห็นมากขึ้น
สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทก็ได้ทูลแนะนำวิธีการดำเนินคดีนี้ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โดยเห็นว่าควรนำเอาเรื่องพระปรีชาละเมิดอำนาจแผ่นดินมาเป็นประเด็นหลัก และเรื่องการ

ทูลจรีตให้เป็นประเด็นรอง (กจช. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ร.ที่ ๖๔๑. ๑๒๔๐. ๑๓)

ในที่สุด เมื่อผลการพิจารณาแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า พระปรีชากลการมีความผิดฐานฉ้อโกงพระราชทรัพย์จริง และกระทำการข่มเหงให้ราษฎรชาวปราจีนบุรีเกิดความเดือดร้อน ประกอบกับพระปรีชากลการเองก็มีความประพฤติที่ขัดต่อพระราชประเพณี นั่นคือ แต่งงานกับชาวต่างชาติ และโดยมิได้รับพระบรมราชานุญาตด้วยนั้น พระปรีชากลการก็ถูกประหารชีวิตที่เมืองปราจีนบุรี เมื่อปี ๒๔๒๒

พิจารณาอุกการตั้งข้อกล่าวหาพระปรีชากลการจนถึงกับต้องถูกประหารชีวิตแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นการลงโทษเกินสมควร และเมื่อนำมาพิจารณากับระบบบริหารราชการของไทยแล้ว ก็จะได้เห็นได้ว่าการฉ้อราษฎร์บังหลวงในระบบราชการไทยเป็นเรื่องปกติ เพราะระบบราชการนั้นเองเปิดโอกาสให้ขุนนางข้าราชการฉ้อโกงพระราชทรัพย์ไปได้มาก การลงโทษพระปรีชากลการด้วยการประหารชีวิตจึงมีข้อพิจารณาได้ว่าเป็นความพยายามของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ที่จะทำลายอิทธิพลของตระกูลอมตยกุลที่มีต่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเมื่อพิจารณาถึง ความใกล้ชิดสนิทสนมจนเป็นขุนนางที่ทรงโปรดปรานแล้ว จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ สามารถทำลายอิทธิพลของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สำคัญกลุ่มหนึ่งได้ รายงานของนายเอกซิงถึงลอร์ด ซอลส์เบอรี (Lord Salisbury) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของอังกฤษ ในขณะนั้นที่แสดงให้เห็นความเป็นปฏิปักษ์ ระหว่างสองตระกูล และความพยายามของตระกูลขุนนางที่จะลิดรอนอิทธิพลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

...พระปรีชาฯ เป็นที่โปรดปรานของรัชกาลที่ ๕ มาก อาจจะไปรดมากที่สุดก็ว่าได้ เพราะฉะนั้นรัชกาลที่ ๕ ทรงลงโทษพระปรีชากลการด้วยความฝันพระทัย เนื่องจากทรงทราบว่า การกระทำของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เป็นการทำลายล้างข้าราชการฝ่ายพระองค์ (R.J. Minney, Fanny and the Regent of Siam. (London : Collins, 1962) หน้า ๒๒๗ อ้างใน สิบแสง พรหมบุญ ๒๔๒๓. ๑๔)

กรณีพระปรีชากลการจะเป็นอีกกรณีหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นว่า การเมืองภายในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นเต็มไปด้วยความขัดแย้ง และแย้งซึ่งผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มการเมืองต่าง ๆ อย่างไร ความพยายามของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ที่จะทำลายอิทธิพลทางการเมืองของกันและกัน จึงมีอยู่สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแย้งซึ่งผลประโยชน์กันระหว่างกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกลุ่มผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อกระเทือนอย่างรุนแรง ต่อสถานภาพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกลุ่มผู้สนับสนุนทางการเมืองของ พระองค์ก็ตาม แต่ภายหลังจากกรณีทางการเมืองต่าง ๆ ยุติลงไปแล้ว ก็จะได้เห็นว่าพระ บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชอำนาจเพิ่มขึ้น ทรงเริ่มปรับปรุงระบบ บริหารราชการแผ่นดิน และแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอของพระองค์ให้ดำรงตำแหน่งทางการ บริหารมากขึ้น อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า กลุ่มสยามหนุ่มจะเริ่มมีแนวความคิดที่แตกต่างกับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะแสดงให้เห็นชัดเจนในการถวายนามคิด เห็นเปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ. ๑๐๓

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พัฒนาการความสัมพันธ์และความคิดภายในกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : พิจารณา
กรณีเจ้านายและขุนนางกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน
ร.ศ. ๑๓๐

ก. การนำเสนอความคิดเห็นด้านการเปลี่ยนแปลงกฎหมายและประเพณีทั่วไป

การรวมกลุ่มของพวกเขา "สยามหนุ่ม" อันประกอบด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้นำ และบรรดาพระราชวงศ์ตลอดรวมทั้งข้าราชการในรุ่นราวคราวเดียวกัน ได้เริ่มมีความคิดเห็นแปลกแยกกันเมื่อการผนึกกำลังรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับศัตรูได้สิ้นสุดลง หลังจากที่ได้ขจัดฝ่ายตรงข้ามได้สำเร็จลุล่วงไปแล้ว ก็ดูเหมือนว่าความจำเป็นในการรวมกลุ่มเริ่มลดน้อยลง แต่ละคนต่างมีภาระหน้าที่ทางราชการแตกต่างกันออกไปตามแต่จะได้รับพระบรมราชโองการจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภารกิจหลักในเวลานั้นก็คือ การบริหารราชการแผ่นดิน อย่างไรก็ตาม ความคิดในการจัดระเบียบการบริหารประเทศและการมองปัญหาบ้านเมืองได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่งจากกลุ่มสยามหนุ่มบางคน

ความเคลื่อนไหวที่จะให้มีการปรับปรุงการปกครองได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๒๗ (ร.ศ. ๑๐๓) กลุ่มผู้ที่จุดชนวนความคิดในครั้งนี้คือ กลุ่มพระราชวงศ์และขุนนางที่อยู่ในยุโรป มูลเหตุมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงขอความเห็นจากพระองค์เจ้าปฤษฎางค์เกี่ยวกับการปรับปรุงการปกครอง แต่ทว่าแทนที่จะได้รับคำตอบหรือความคิดเห็นโดยตรงเป็นการส่วนตัวจากพระองค์เจ้าท่านนี้ กลับกลายเป็นว่ามีการเข้าชื่อกันมาหลายคน และความที่ทรงหยิบยกขึ้นมาทรงปรึกษาได้ถูกถ่ายทอดมายังกลุ่มสยามหนุ่มที่อยู่ในกรุงสยาม เช่น เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (เจิม แสงชูโอ) หากแต่ท่านผู้นี้มีได้ร่วมลงชื่อในคำกราบบังคมทูลความเห็นนั้นด้วย แต่ได้มีหนังสือทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นในเรื่องนี้โดยตรงต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ทจข., ร.๕ บ.๑.๑ ก๒๓ เรื่องจมีนไวยวรนาถ ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นเรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน จ.ศ. ๑๒๔๗)

เนื้อหาในคำกราบบังคมทูลฯ กลุ่มสยามหนุ่ม ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ เริ่มด้วยการชี้ให้เห็นถึงสภาพการของโลกในขณะนั้น โดยเห็นในประเด็นของภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกที่ย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศสยามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ พวกเขาเหล่านั้นจึงต้องกราบบังคมทูลพระกรุณา เพื่อให้ทรงทราบถึงภัยอันตรายที่ใกล้เข้ามา โดยถือว่า "ถ้ามิได้กราบ

บังคมทูลพระกรุณาตามรู้เห็นแล้ว ก็เป็นการขาดจากความกตัญญู และน้ำพิพัฒน์ ทั้งความรักใคร่ใน
ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และทั้งพระราชอาณาเขตซึ่ง เป็นของข้าพระพุทธเจ้าชาวสยามทั่วกันหมด"

(ชโยนันต์ สมุทวณิช, ชัตติยา กรรณสูต รวบรวม, ๒๕๑๔ หน้า เส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

ข้อความในประโยคท้ายที่หยิบยกมากล่าวไว้ในที่นี้เพื่อต้องการชี้ให้เห็นถึง การสอดแทรกความคิดไว้ใน
ในเหตุผลของการกราบบังคมทูลว่า นอกจากเป็นการแสดงความจงรักภักดี อันเป็นนิติประเพณีของ
การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชแล้ว ยังเป็นเพราะมีความสำนึกว่า ประเทศชาติมิใช่เป็น
ของพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว แต่เป็นของชาวสยามทั้งหมด ในประเด็นนี้จึงนับว่าเป็นความแปลกใหม่
ในท่ามกลางระเบียบประเพณีเก่า ที่คนส่วนใหญ่ยังคงระลึกถึง เฉพาะความหมายของสยามประเทศที่
เป็น "ราชอาณาจักร" เท่านั้น การถ่ายทอดประโยคนี้ไว้ในคำกราบบังคมทูลจึงเท่ากับเป็นวิธีการ
อย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงภาระหน้าที่ของทุกคนในการร่วมรับผิดชอบทำนุบำรุงประเทศชาติ

กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ ได้บรรยายถึงสาเหตุและวิธีการของการรุกรานจากประเทศตะวันตก
อาทิ เช่นการถือเอาเหตุต่าง ๆ นานามาเป็นข้อแก้ตัวชาติมหาอำนาจที่เจริญแล้วจะต้องเข้ามาจัด
การบ้านเมืองของประเทศด้อยความเจริญโดยอ้างถึงภารกิจของชาวมิชชันนารีที่มีต่อมนุษยชาติ ต้องการ
ให้มนุษยชาติมีความสุขความเจริญได้รับความยุติธรรมเสมอหน้ากัน นอกจากนี้ปัญหาต่าง ๆ ของประเทศ
ด้อยความเจริญยังส่งผลถึงความก้าวหน้าของชาติที่เจริญแล้วอีกด้วย นั่นก็คือการที่รัฐบาลของประเทศ
เหล่านี้จัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย ย่อมมีผลกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ของชาวต่างชาติที่ไป
ทำการค้าขายอยู่ในประเทศเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงเป็นสิ่งที่มิอาจจะหลีกเลี่ยงได้ที่ประเทศมหาอำนาจ
จะต้องถือโอกาสเข้ามาจัดการปัญหาต่าง ๆ เสียเอง กล่าวโดยสรุปในประเด็นของภัยจากต่างชาติ
ที่มีผลต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐบาลในประเทศด้อยความเจริญนั้น มูลเหตุสำคัญอยู่ที่การ
จัดระบบการปกครองและระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศนั้น ๆ เป็นสำคัญ ดังความว่า

"...เมื่อเมื่อใดมีแผ่นดิน มีทรัพย์ในแผ่นดิน และมีราษฎรอยู่ในแผ่นดินนั้นตามสมควร
เมืองนั้นไม่มีอำนาจ แลความคิดที่จะจัดแจงบ้านเมืองของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตน
แลท่านได้แล้ว ก็ไม่ควรยึดเหนี่ยวเอาแผ่นดิน แลทรัพย์ ซึ่งเป็นของสำหรับมนุษย์ทั้งโลก
ได้ส่วนประโยชน์และความสุขในนั้นด้วยให้ไปเสีย ๆ เปลา ๆ ความซึ่งยุโรปคิดดังนี้
เป็นการถูกโดยทฤษฎีธรรมของโลกรออันยิ่ง" (ชโยนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต
๒๕๑๔ : ๔๔)

กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ ได้ย้ำในประเด็นของประเทศสยามว่าอยู่ในขอบข่ายของประเทศ
ด้อยความเจริญประเทศหนึ่ง ดังนั้นจึงมิอาจจะหลีกเลี่ยงการแทรกแซงของชาติมหาอำนาจ เพื่อ
การบรรลุเป้าหมายของการนำประเทศด้อยความเจริญ "ศิวิไลซ์" เป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึง

เห็นสมควรที่ฝ่ายเรา (หมายถึงประเทศสยาม-ชาวสยาม) จะต้องช่วยกันทำบ้านเมืองให้ "ศิริไลซ์" ก่อนที่บุคคลภายนอกจะถือโอกาสเข้ามาจัดการ ประเด็นของความ "ศิริไลซ์" นี้ทางกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ มองว่าบรรทัดฐานของความ "ศิริไลซ์" อยู่ที่การมีระบบการปกครองแบบใหม่ คือมี "คอนสติติวชัน" นั้นเอง บุคคลกลุ่มนี้มีมุมมองเชื่อว่าระเบียบประเพณีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำริให้มีขึ้นนั้น มิใช่เครื่องแสดงถึงความเจริญอย่างแท้จริง เป็นแต่เพียงการเพิ่มเติมพิธีการบางเรื่องเข้าไปเท่านั้น ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตั้งราชทูตไปประจำในประเทศใหญ่ ๆ การเลิกธรรมเนียมหมอบคลาน การแต่งกายบางอย่าง ซึ่งเป็นการนำเอาธรรมเนียมทางยุโรปเข้ามาใช้ จึงไม่เหมาะสมและเข้ากันไม่ได้กับโครงและรากอันไม่แน่นอนหนาของสังคมไทย ดังความว่า

"...การปกครองที่อ้างขึ้นนั้น ทาใช้การจัดแจงให้ดีขึ้นแต่พื้นรากของการไม่ เป็นแต่เพิ่มเติมขึ้นให้เข้าพวกยุโรปได้ในเวลาจำเป็น การเปลี่ยนแปลงบางอย่างดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงในแบบพิธีการบางเรื่อง ซึ่งมิใช่การปูพื้นฐานของความเจริญที่แท้จริง..." (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต ๒๕๑๘ : ๕๕.)

นอกจากการวิพากษ์ระเบียบประเพณีที่จัดให้มีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ ว่ามิใช่การปูพื้นฐานไปสู่ความเจริญเยี่ยงอารยประเทศแล้ว นโยบายบางประการที่ทรงใช้อยู่ก็มีมิใช่แนวทางในการแก้ไขปัญหอย่างแท้จริง ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับไป ดังนี้

(๑) การใช้วิธีเทโศบายผ่อนสั้นผ่อนยาว โดยยอมผ่อนปรนตามความต้องการของชาติมหาอำนาจ อาทิเช่น การแก้ไขสัญญาทางการค้า การยอมเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต วิธีต่าง ๆ เหล่านี้นับเป็นนโยบายที่ผู้นำไทยยึดถือโดยตลอดมา จริงอยู่การเป็นประเทศที่ด้อยกว่าในทุกทาง มิได้เอื้อให้เราต่อรองได้มากนัก แต่วิธีการที่ใช้ความอ่อนหวานในการเจรจา และยอมตกลงอย่างประณีตประนอมแต่ละครั้งคราวนั้น มิใช่การยุติปัญหาแต่ประการใด อย่างดีที่สุดก็เป็นเพียงการระงับไปชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น เพราะ "ต่อไปสาเหตุเก่าที่แล้วไปนั้นก็คงกลับมา เป็นข้อ เป็นเหตุตามเดิมรำไป" (ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต ๒๕๑๘ : ๑๕๑)

กลุ่มร.ศ. ๑๐๓ ได้แจกแจงให้เห็นว่า วิธีการทางการทูตของไทยดังที่ยึดใช้มานั้น เป็นเพราะประเทศไทยมีความเชื่อมั่นว่า ที่ตั้งของประเทศหรือสภาพภูมิศาสตร์ของฐานเมืองเอื้อประโยชน์ให้กับฝ่ายไทยในฐานะที่เป็นรัฐกันชน (Buffer State) กล่าวคือทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็มีดินแดนที่อยู่ชนาบข้างไทยเป็นอาณาเขต คือ พม่า และอินโดจีน ดังนั้น จึงทำให้เกิดความมั่นใจว่ารัฐกันชนนี้

จะเป็นเสมือนเครื่องป้องกันมิให้ผลประโยชน์ของสองชาติกระทบกระทั่งกัน ซึ่งกลุ่มร.ศ. ๑๐๓ กลับมีความเห็นว่า ประเทศไทยย่อมจะต้องถูกบีบบังคับข้อย่างที่สุดเพื่อให้เป็นไปตามความปรารถนาของชาติมหาอำนาจ และนั่นย่อมหมายความว่า อาณาเขตของประเทศไทยจะต้องถูกริดลอนลงไปทุกที ๆ ดังความว่า

"...แต่จะต้องเข้าใจว่ากรุงสยามที่จะตั้งอยู่ดังนั้น อยู่ได้เหมือนกำแพงกันเขตแดนของชาติทั้งสองเท่านั้น แล เขาจะยอมให้มีอยู่แต่แผ่นดินอย่างแคบที่สุดแต่ยาวพอดลอดเขตแดนของเขาก็ได้" (ชโยนนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต ๒๕๑๘ : ๕๔) จากเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้นนี้ การใช้นโยบายทางการทูตแบบผ่อนสั้นผ่อนยาว และความเชื่อมั่นใน เรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ของการเมืองระหว่างประเทศจึงมิใช่วิธีการแก้ปัญหาก็แท้จริง

(๒) การใช้กฎหมายระหว่างประเทศและสัญญาทางไมตรีที่ทำไว้กับประเทศมหาอำนาจต่างๆ หลักประกันความเชื่อมั่นที่ประเทศสยามถือเป็นพันธะสัญญาที่สามารถจะบันทาลประโยชน์ให้ได้เมื่อถึงคราวคับขันนั้น ทางฝ่ายกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ มีความเห็นว่าเป็น เรื่องที่ไม่ควรจะยึดถือเป็นแก่นสารอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพราะฐานะของประเทศไทยไม่เท่าเทียมกับประเทศมหาอำนาจ สัญญาทางไมตรีใดๆจึงมิใช่เครื่องบ่งบอกถึงความมั่นคงของเอกราช เพราะหากเมื่อชาติมหาอำนาจด้วยกันต้องการผลประโยชน์แล้ว มหาอำนาจชาติอื่นก็คงจะมีเข้ามาปกป้องประเทศไทยในฐานะพันธมิตรไม้อาติเช่นในกรณีของอเมริกา

"... ที่ว่ากรุงสยามมีสัญญาทางพระราชไมตรีต่อประเทศนั้นๆ จะเป็นที่ยึดมั่นก็คดขวางต่างประเทศเบียดเบียนได้ก็หาไม่ ประเทศอันได้สัญญากับต่างประเทศทั้งหมดเหมือนกัน และในสัญญาอเมริกันซึ่งมีชื่อว่า อเมริกันจะช่วยตัดสินไกลเกลี่ยเมื่อเวลามีชาติใดมาข่มเหง ครั้นบัดนี้มีเข้าจริง อเมริกันมิได้ช่วย หรือสัญญากับประเทศทั้งปวงก็มิอาจคุ้มกับการกดขี่ได้ ... " (ชโยนนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต, ๒๕๑๘ . ๕๖)

ในส่วนของการอาศัยกฎหมายระหว่างประเทศที่มีอยู่เป็นเครื่องป้องกันภัยและรักษาเอกราชของชาตินั้น เป็นเรื่องยากที่จะหวังความช่วยเหลือใด ๆ จากทบทบัญญัติในกฎหมายระหว่างประเทศได้ ทั้งนี้เพราะชาติมหาอำนาจทั้งหลายยังไม่ยอมรับว่าไทยเป็นชาติที่เจริญพอที่จะเข้าร่วมในวงการระหว่างชาติเหล่านั้น ดังนั้นกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ จึงเสนอว่า ประเทศไทยจะต้องพยายามปรับปรุงแก้ไขการจัดการบ้านเมืองให้เป็นที่ยอมรับในนานาอารยประเทศเสียก่อนว่าเป็นชาติที่เจริญแล้ว เหมือนกับญี่ปุ่นได้ปฏิบัติอยู่

(๓) การต่อสู้ด้วยกำลังทหาร ในขณะนั้นประเทศไทยได้จัดให้มีกองทัพแบบใหม่ โดยเริ่มนำเทคนิควิทยาการของตะวันตกมาใช้ในกองทหารนับแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา พระองค์ทรงจัดให้มีกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ทหารหน้า และ

เรื่อยมาเป็นกองทัพที่มีปริมาณและคุณภาพเพิ่มขึ้นตามลำดับ รูปการณ์ที่จะใช้กองทัพ เป็นกำลังสำคัญ ในการป้องกันประเทศนี้ กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ ถือว่าเป็นวิธีการที่ใช้ไม่ได้ผล เพราะกำลังของประเทศเล็ก ๆ เช่นสยามนั้น "ไม่อาจเทียบได้กับกำลังทางทหารของชาติมหาอำนาจได้" สังเกตตามพงศาวดาร ยุโรปที่มีมา ยังหาได้ทราบเกล้าฯจนสักครั้งหนึ่งไม่ ว่าชาวยุโรปรบชาติต่ำกว่าซึ่ง เป็นชาติในเอเชีย เป็นต้น ที่ได้มีความอัปราชัยแก่ชาติเอเชียนั้น"

ความด้อยประสิทธิภาพทางทหารนั้น กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ มิได้อ้างเฉพาะบทเรียนจาก ประวัติศาสตร์เท่านั้น หากทว่ายังได้แจ่มแจ้งให้เห็นถึงความด้อยกว่าทางเทคโนโลยีของประเทศ ไทย กล่าวคือ การมีกองทัพแบบใหม่นั้นจำเป็นต้องใช้อาวุธยุทโธปกรณ์ตลอดจนเทคนิควิธีในการ ต่อสู้ที่ต่างไปจากของพื้นบ้านแบบเดิม เทคโนโลยีเหล่านี้จะพึงหาได้ก็แต่ประเทศตะวันตก ผู้เป็น เจ้าของและผู้ให้เท่านั้น ดังนั้นหากคราวใดที่ประเทศเหล่านี้ปฏิเสธการส่ง เครื่องมือ เครื่องใช้ เมื่อ นั้นประเทศไทยก็ถึงความอับจนอย่างไม่มีปัญหา การสู้รบกับประเทศมหาอำนาจจึง เป็น เรื่องของ ความสูญเสียเปล่า ดังนั้น การสร้างกองทัพให้แข็งแกร่งซึ่งจะต้องใช้เวลาหลายปี จึงเป็น เรื่องของ การลงทุนที่ไม่ให้ผลคุ้มค่าในสายตาของกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓

กล่าวโดยสรุป การทราบบังคมทูลของกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ จึงเป็นการเสนอความเห็นใน การแก้ไขปัญหาของประเทศชาติ โดยคัดค้านนโยบายหลักในขณะนั้นมีใช้หนทางแห่งการสร้างความเจริญมั่นคงให้กับประเทศอย่างแท้จริง ทางรอดของประเทศตามทัศนะของกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ คือการปรับปรุงสถาบันทางการเมืองใหม่ ซึ่งถือเป็นการวางพื้นฐานทางการปกครองที่ถูกต้อง และ วิธีนี้ย่อมจะได้รับความเชื่อถือจากกลุ่มมหาอำนาจตะวันตก ด้วยเป็น เรื่องของการทำชาติให้ "ศิวิไลซ์" ตามบันทึพฐานที่กลุ่มประเทศตะวันตกยึดถือกันเป็นพระเพณีในประเทศของตน

อนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า การคัดค้านนโยบายหลักผู้นำไทยดังกล่าวมาแล้วนั้น เน้นหนักที่ การใช้นโยบายต่างประเทศในการแก้ปัญหาคือเป็นประเด็นสำคัญ และวิธีนี้เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงยึดถือปฏิบัติต่อมาโดยผ่านการใช้พระบรมราชาธิบายทางสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระยาเทวราชวิบูลย์ เสนาบดีต่างประเทศในยุคนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้การที่กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ โจมตีนโยบายต่างประเทศในลักษณะดังกล่าว จึงเท่ากับเป็นการกระทบถึงพระเจ้าอนึ่งยาเธอพระองค์นี้ด้วย เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็อาจเนื่องมาจากเสนาบดีผู้นี้เคยเป็นสมาชิกกลุ่มสยามหนุ่ม มาก่อน และเป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ความไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก พร้อมทั้งมอบตำแหน่งสำคัญให้รับผิดชอบ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นสมาชิกกลุ่มเพียงคนเดียวที่มีฐานะตำแหน่ง

รุ่งโรจน์ที่สุด

จากคำกราบบังคมทูลความเห็นของกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับไว้และมีพระราชดำรัสตอบในพระบรมราชาธิบายแก่เป็นการปกครองแผ่นดิน พระราชดำรัสในเรื่องดังกล่าวตลอดรวมทั้งแนวพระราชดำริแลพระราชโบายในการบริหารประเทศโดยตลอดมานั้น อาจประเมินได้ว่าพระองค์มิได้ทรงมีความคิดเห็นในการมองปัญหาต่างจากกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ เท่าใดนัก จะต่างกันก็เพียงแต่เหตุผลและวิธีการแก้ปัญหาเท่านั้น ทั้งนี้ไม่ว่าจะพิจารณาจากเหตุผลในการจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน การเปลี่ยนแปลงประเพณีต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ทรงทำขึ้นเพื่อป้องกันภัยจากการฉวยโอกาสสุกรรณของลัทธิจักรวรรดินิยม หากทว่าวิธีการรื้อบ้านเมืองให้พ้นจากสภาพ "บ้านป่าเมืองเถื่อน" ของพระองค์เป็นไปในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป เริ่มแต่สิ่งที่เป็นองค์ประกอบภายนอกของสังคม แทนที่จะมุ่งเปลี่ยนรากเงาของสังคม คือสถาบันการเมืองหรือระบบการปกครองตามที่กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ เสนอไว้เป็นประเด็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะทรงมองปัญหาพื้นฐานของสังคมไทยต่างจากกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ และในฐานะที่เป็นจุดสุดยอดของผู้บริหารประเทศและเป็นผู้ที่ได้เข้าไปสัมผัสกับปัญหาในทุกจุดอย่างจริงจังที่สุด การแก้ปัญหาของพระองค์จึงต้องเริ่มแต่การสั่งสมอำนาจและเปลี่ยนแปลงสภาพพจน์ของประเทศให้เป็นไปในลักษณะของ "แบบฉบับของตะวันออกที่เจริญแล้ว"

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นอื่น ๆ ที่กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ ทักท้วงว่าเป็นนโยบายที่ใช้ไม่ได้ผลนั้น ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้นำประเทศซึ่งทรงพบปัญหามานานปการ ข้อเสนอของกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ ในเรื่องของการเป็นเจ้าของบ้านเมืองร่วมกัน" จึงมิได้รับการปฏิเสธ แต่ทรงชี้แจงให้เห็นว่าพระองค์มิใช่จะทรงปรารถนาในการใช้พระราชอำนาจหรือโปรดในการมีพระราชดำริแต่โดยลำพังพระองค์เดียว หากทว่าตามสภาพการณ์ที่เป็นจริงที่พระองค์ทรงประสบก็คือ "ในรัชสมัยของพระองค์ การใด ๆ ย่อมแล้วแต่พระเจ้าแผ่นดินเป็นสำคัญ" ทั้งนี้ได้ทรงยกตัวอย่างที่ประชุมรัฐมนตรีสภาที่ผ่านมาเป็นสำคัญ ส่วนการใช้นโยบายทางการทูตแบบผ่อนปรนนั้น หากพิจารณาถึงสถานะอันจำกัดของประเทศไทยในขณะนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่มิอาจจะหลีกเลี่ยงการใช้นโยบายเช่นนี้ได้ เช่นเดียวกันกับการสร้างกองทัพแบบใหม่ การที่กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ แสดงท่าทีคัดค้านการลงทุนในดำเนินนั้น อาจถือได้ว่าเป็นประเด็นเดียวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วย เพราะเป็นพระราชโบายตลอดรัชสมัยว่า

...บ้านเมืองเราทุกวันนี้เหมือนตั้งอยู่ในหม้อหุงข้าวต้ม ถ้าเราไม่เตรียมพลองไว้สู้กับพวกหม้อหุงข้าวต้มบ้าง พวกหม้อหุงข้าวต้มก็ย่อมมีใจกำเริบมารับแค้นเราไป ถึงโดยจะสู้ให้ชนะจริงไม่ได้ ถ้าให้เป็นแต่พอให้พวกหม้อหุงข้าวต้มรู้ว่าพลองของเรามีอยู่ ถ้าจะเข้ามารับแค้นก็คงจะเจ็บบ้าง..."

(ทจข. เอกสาร ร.๕ ก ๑๓.๒/๒๑) รายงานการประชุมเรื่องทหาร ณ วันที่ ๓๐

อย่างไรก็ตามคำกราบบังคมทูลของ ร.ศ.๑๐๓ กับพระราชอาธิบายของรัชกาลที่ ๕ ได้เสนอให้เห็นถึงความพยายามในการที่จะสร้างสถาบันทางการเมือง ซึ่งต้องการเป็นศูนย์กลางจากบุคคลเพียงคนเดียวมาสู่ความรับผิดชอบร่วมกันในระหว่างกลุ่มผู้บริหารประเทศ แต่ทว่ายังมีได้ลงไปไกลถึงการรับผิดชอบร่วมกันระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน

คำกราบบังคมทูลของ ร.ศ.๑๐๓ กับพระบรมราชอาธิบายของ ร.๕ ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการที่จะสร้างสถาบันการเมือง ซึ่งต้องการเป็นศูนย์กลางจากบุคคลเพียงคนเดียวมาสู่ความรับผิดชอบร่วมกันในระหว่างกลุ่มผู้บริหารประเทศ แต่ทรงยังมีได้ลงไปไกลถึงการรับผิดชอบร่วมกันระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน

ในส่วนและพระราชดำริของ ร.๕ ดังที่ปรากฏในพระบรมราชอาธิบายแก้ไขการปกครองแลพระบรมราชอาธิบายว่าด้วยความสามัคคี นับได้ว่าสะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดของฝ่ายผู้ปกครอง แม้จะไม่ในทุกเรื่องไป แต่อย่างน้อยที่สุดก็มีการเปลี่ยนแปลงในด้านความคิดเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ในสังคมไทยมากขึ้น กล่าวคือ ได้มีการเรียกร้องถึงสิทธิและความเท่าเทียมกันในสังคม และการยอมรับคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างเป็นทางการ เช่น การเลิกทาส เป็นต้น ในประเด็นของการให้สิทธิการปกครองนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา ด้วยเหตุที่สถานการณ์ในขณะนั้นไม่เอื้ออำนวย โดยเฉพาะความพร้อมของประชาชน อย่างไรก็ตาม รัฐบาลภายใต้การนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แสดงความปรารถนาที่จะปกครองราษฎรภายใต้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช โดยถือว่ารัฐบาลเป็นผู้พิทักษ์ราษฎรจะต้องให้ความสุขสมบูรณ์แก่ราษฎรให้ได้มากที่สุด

ข. รูปแบบการปกครอง ข้อคิดที่แตกต่างกันในเป้าหมายของการแก้ปัญหามันเมือง

ในทัศนะของคณะ ร.ศ.๑๐๓ ในเรื่องการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองให้พ้นจากภัยคุกคามของตะวันตกนั้น จุดสำคัญและเป็นหัวใจของการปรับปรุงบ้านเมืองขึ้นก็พื้นฐาน คือ การเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองจากระบบเดิมคือระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือที่กลุ่ม ร.ศ.๑๐๓ เรียกว่า "แอบโซลูตโมนากิ" มาเป็นการปกครองระบบ "คอนสตีติวชันแนล โมนาเกิ" พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญที่พระองค์ยังคงรักษาอำนาจการตัดสินใจกลุ่ม ร.ศ.๑๐๓ ชี้แจงว่าตามรูปแบบการปกครองเก่า คือ แอบโซลูต นั้น เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ของชาวตะวันตกอย่างมากว่า เป็นอุปสรรคขั้นหนึ่งซึ่งขัดขวางการเสริมสร้างความเจริญให้แก่ประเทศ

เพราะเป็นการรวมอำนาจการบริหารทุกขั้นตอนและการตัดสินใจไว้ที่องค์พระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียว เป็นช่องทางที่ก่อให้เกิดความผิดพลาดในการทำงานได้ง่าย ทั้งยังทำให้การดำเนินงานภายในแต่ละกรมกองนั้น เป็นไปอย่างล่าช้าไม่ทันแก่การ กุญชร.ศ.๑๐๓ กล่าวไว้ว่าเวลานั้น มีผู้วิจารณ์การบริหารงานของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า "มีผู้บำรุงรักษาแลคิดการแผ่นดินอยู่ก็แต่ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระองค์เดียวกับผู้ที่ได้ช่วยในราชการเป็นกำลังจริงก็แต่พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ พระองค์เดียวเท่านั้น" ดังนั้น การบริหารประเทศภายใต้บุคคลเพียง ๒ ท่านเท่านั้น ไม่อาจสร้างความเชื่อถือให้แก่ชาติตะวันตกได้ว่า "เมืองไทยสามารถเปลี่ยนแปลงให้มีความเจริญเรียบร้อยไปได้" (ชโยนนันต์ สมุทวณิช พระชัตติยากรรมสูตร, ๒๕๑๘ ๕๔)

นอกจากนี้ ปัญหาของระบบนี้ยังอยู่ที่วิธีการสืบสดติววงศ์ตามที่เคยปฏิบัติกันมา ขณะนี้มองเห็นว่าการเปลี่ยนรัชกาลที่กระทำโดยการเลือกสรรของที่ประชุมเสนาบดีนั้น ก่อให้เกิดสภาวะความหวาดระแวงในหมู่ผู้นำ สร้างความไม่มั่นคงทางการเมือง เป็นช่องทางใหม่ให้อำนาจตะวันตกเข้าแทรกแซง เป็นอันตรายต่อเอกราชของประเทศได้

ระบบการปกครองอันเป็นเป้าหมายหลักของการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองให้เจริญแบบตะวันตกทำได้อย่างแท้จริงในทัศนะของขณะนี้ คือ "ต้องเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีเก่าให้เป็นประโยชน์ ฤๅคอนสตีติวชันใหม่ตามทางชาวยุโรปหรือใกล้ทางยุโรป ที่สุดที่จะเป็นไปได้ เหมือนตัวเมืองญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศตะวันออกที่ได้เดินในทางยุโรปแล้ว" อย่างไรก็ตาม ลักษณะของระบบ "คอนสตีติวชัน โมนาธิ" ที่คณะชี้แจงไว้นั้นมิใช่ถึงขั้นที่เรียกร้องต้องการให้ "มีปาเลียมเมนต์ในเวลาใดไม่" เป็นแต่ให้พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งอำนาจการบริหาร มีพระราชวินิจฉัย และพระบรมราชโองการ โดยมีคณะคาบิเนตซึ่งประกอบด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ระดับเสนาบดีหัวหน้ากรมกอง เป็นคณะบริหารงาน บระชุมกัน แบ่งหน้าที่กันในการป้องกันรักษาและทำนุบำรุงบ้านเมือง และสามารถดำเนินงานกันภายในกรมกองได้ "ดูเครื่องจักร" โดยไม่ต้องรอการสั่งการ หรือทรงราชการของพระมหากษัตริย์ในเรื่อง "ทั้งนี้ระบบการปกครองนี้ต้องกำหนดแบบแผนประเพณีการสืบสดติววงศ์ให้ชัดเจน เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อป้องกันปัญหาความวุ่นวายในการคัดเลือกตัวบุคคลตามแบบวิธีเดิม (ชโยนนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรมสูตร ๒๕๑๘ ๖๐-๖๒)

สำหรับการเปลี่ยนแปลงประเพณีและแบบแผนอื่น ๆ ของบ้านเมืองนั้น ถึงแม้ว่าจะมิใช่เป้าหมายหลักที่แท้จริงของการเปลี่ยนแปลง แต่ก็ เป็นเรื่องที่จะต้องทำ ถือว่าเป็นการเตรียมการ

เพื่อไปสู่เป้าหมายหลัก คือการเปลี่ยนระบบการปกครองนั้น การเปลี่ยนแปลงประเพณีอื่น ๆ เท่าที่สามารถทำได้ในเวลานั้น ที่สำคัญเป็นต้นว่า

ในเรื่องระบบราชการ ต้องจัดให้มีแบบแผนและวิธีการอย่างใหม่ตามระบบที่คุณธรรม (Merit System) กำหนดให้มีการคัดเลือกบุคคลเข้ารับราชการด้วยการคำนึงถึงคุณสมบัติด้านความรู้ความสามารถ ชื่อเสียง ความประพฤติ และอายุ มีการกำหนดเงินเดือนที่แน่นอนพอเพียงกับการเลี้ยงชีพ เพื่อป้องกันการคอร์รัปชัน และให้สามารถถอดถอนออกจากตำแหน่งหน้าที่ได้ ถ้าหากประพฤติดุคหลักการณ์ที่วางไว้ ระบบราชการแบบใหม่นี้ย่อมช่วยแก้ปัญหาอันเกิดจากระบบเก่าที่เปิดช่องให้ข้าราชการเลื่อนฐานะอำนาจราชการด้วยระบบชาติตระกูลจนทำให้ประเทศได้มีการส่งมอบอำนาจได้ถึงชั้นข้าชวาวงพระราชอำนาจ และอาจก่อปัญหาลาราจล

ในด้านข้อเสนอนี้เกี่ยวกับพื้นฐานเรื่องสิทธิและความเสมอภาคของราษฎร ให้มีการออกกฎหมายประกันความยุติธรรมแก่ราษฎรทุกฐานะ เชื้อชาติ โดยเสมอภาคกันทั่ว ในด้านโอกาส เศรษฐกิจ และสังคม กำหนดให้มีเสรีภาพทางความคิด แสดงความเห็นได้ในที่สาธารณะและทางหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้ ต้องตระหนักถึงข้อเท็จจริงและความรับผิดชอบ โดยกำหนดบทลงโทษป้องกันไว้ด้วย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช ๒๕๒๓ ๑๔)

ข้อเสนอที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ คณะผู้กราบบังคมทูลตั้งข้อสังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอาจทรงหวาดเกรงการดำเนินการเปลี่ยนแปลงตามที่เสนอมาทิ้งหมดนี้ เพราะเกรงจะเป็นการกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ และอำนาจของเสนาบดีรุ่นเก่าบางคน ซึ่งพวกเขา มองเห็นว่านอกจากเป็นพวกไม่ทำพวมนแล้ว ยังเป็นพวกที่ขัดขวางการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ความเจริญนั้น พวกเขาเสนอทางออกสให้รับการแก้ปัญหาที่คนกลุ่มเก่าจะไม่พอใจ และต่อต้านการเปลี่ยนแปลงนี้ว่าควรมีการจัดกองทหารส่วนพระองค์ ที่ฝึกหัดอาวุธและวิธีการรบแบบตะวันตก การจัดกองทัพแบบใหม่นี้มิใช่เป็นไปเพื่อการรบบพุ่งต่อต้านประเทศตะวันตก เพราะการพัฒนาประสิทธิภาพกองทัพให้ถึงขั้นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะทำได้ การจัดกองทัพนี้ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์ภายในประเทศ กองกำลังดังกล่าวนี้พระองค์ต้องทรงควบคุมและปลูกฝังความจงรักภักดีที่มีต่อพระองค์เองให้ได้ วิธีการจัดการทหารนี้จึงเป็นเรื่องที่เร่งด่วน ต้องเตรียมการก่อนการเปลี่ยนแปลงราชประเพณีใด ล หังสิ้น และพระองค์สามารถส่งกองทหารที่มีอยู่แล้วในสังกัดกรมกองต่าง ๆ คือพวกไพร่หลวง กรมทหารอาสาต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในกรมเดียวกัน ฝึกหัดให้เป็นกองทหารอาชีพให้ยศตำแหน่งตามลำดับแก่เจ้าหมื่นนายกรมเดิมนั้น ควบคุมกรมกองของตัว

นอกจากการจัดตั้งกองทัพส่วนพระองค์ที่เป็นทหารอาชีพ ซึ่งมีประสิทธิภาพการรบแบบทหารตะวันตก เพื่อไว้ป้องกันปัญหาความไม่มั่นคงของการเมืองภายในแล้ว กลุ่ม ร.ศ.๑๐๓ ยังเสนอให้ใช้วิธีการเจรจาการทูตกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกต่าง ๆ รวมทั้งเตรียมการให้ข้าหลวงการเปลี่ยนแปลงราชประเพณี ยืนยันถึงหลักการสร้างความเจริญแก่บ้านเมืองที่ยังความสุksomภาคแก่ราษฎร รวมถึงชาวตะวันตกในประเทศด้วย

และท้ายที่สุดยังได้วางข้อคิดเห็นย้ำว่าการดำเนินการทั้งหมดนี้ เป็นไปได้ไม่ว่าจะเป็นการเป็นการสรรหากำลังคนและอื่น ๆ เพียงแต่ว่าองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงตั้งพระทัยมั่นแน่วแน่และเริ่มดำเนินการดังจะสำเร็จลงได้ (ชโยนนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร ๒๕๑๔ ๖๕-๖๘)

กล่าวโดยสรุปข้อเสนอแนะของกลุ่ม ร.ศ.๑๐๓ ก็คือการเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระดับพื้นฐาน คือการสถาปนารูปแบบการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยมีระบบรัฐสภาในอนาคต และในขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้คำนิยามยอมรับและลดปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มผู้สูญเสียผลประโยชน์อื่น ๆ ซึ่งเป็นที่รู้กันดีว่าหมายถึง กลุ่มสมเด็จเจ้าพระยาฯ และวังหน้านั้นน่าจะมีการเตรียมกองทัพส่วนพระองค์แบบใหม่ไว้ป้องกันปัญหาความมั่นคงภายในไว้ด้วย

หลังจากการถวายนข้อเสนอนี้ของกลุ่ม ร.ศ.๑๐๓ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระบรมราชโองการแก้ไขการปกครองแผ่นดิน เป็นการตอบต่อคณะผู้เสนอในปีเดียวกันนั้นว่า พระองค์ทรงพอพระทัยในการที่ผู้ซึ่งมีประสบการณ์พ้องเห็นความดีงามของแบบแผนความเจริญแบบตะวันตก ได้แสดงความคิดเห็นเพื่อเป็นแนวทางการปรับปรุงประเทศด้วย แต่เรื่องที่ทรงต้องชี้แจงทำความเข้าใจร่วมกันในหลายประเด็น

ประเด็นแรก ในเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจาก "แอบโซลูต โมนาธิ" มาสู่ "คอนสตีติวชันแนล โมนาธิ" นั้น พระองค์มิได้ตอบชี้แจงโต้แย้งประเด็นนี้โดยตรง แต่ก็ทรงแสดงความรู้สึกต่อเรื่องนี้ว่า ทรงไม่รับเกี่ยวข้องต่อการฉ้อฉลจกจำกัดอำนาจการปกครองดังความที่ว่า

"เรามีความปรารถนาแรงกล้าที่จะได้จัดการนั้นให้สำเร็จตลอดไปได้ ไม่ต้องมีความห่วงระแวงอย่างหนึ่งอย่างใดว่าเราจะเป็นผู้ขัดขวางในการซึ่งจะเสียอำนาจ ซึ่งเรียกว่า แอบโซลูตเป็นต้นนั้นเลย" (ชโยนนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร ๒๕๑๔ ๗๖)

หลังจากการถวายข้อเสนอแนะของกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน เป็นการตอบต่อคณะผู้เสนอในปีเดียวกันนั้นว่า พระองค์ทรงพอพระทัยในการที่ผู้ซึ่งมีประสบการณ์ พบเห็นความดั่งงามของแบบแผนความเจริญแบบตะวันตก ได้แสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นแนวทางการปรับปรุงประเทศด้วย แต่เรื่องนี้ทรงต้องชี้แจงทำความเข้าใจร่วมกัน ในหลายประเด็น

ประเด็นแรก ในเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง จาก "แอบโซลูต โมนาคี" มาสู่ "คอนสตีติวชันแนล โมนาคี" นั้น พระองค์มิได้ตอบชี้แจงโต้แย้งประเด็นนี้ โดยตรง แต่ที่ทรงแสดงความรู้สึกต่อเรื่องนี้ว่า ทรงไม่รังเกียจต่อการต้องถูกจำกัดอำนาจการปกครองดังความที่ว่า

"... เรามีความปรารถนาแรงกล้า ที่ได้จัดการนั้นให้สำเร็จตลอดไปได้ ไม่ต้องมีความห่วงระแวงอย่างหนึ่งอย่างใด ว่าเราจะเป็นผู้ขัดขวางในการซึ่งจะเสียอำนาจซึ่งเรียกว่าแอบโซลูตเป็นต้นนั้นเลย..." (ชยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัตติยา กรรณสูตร ๒๕๑๔: ๗๖)

และที่สำคัญคือทรงชี้แจงว่า ทรงเป็นกษัตริย์ที่รับฟังข่าวสารประเทศต่างๆตลอดเวลา มิใช่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน " เหมือนอย่างคางคกในกะลาครอบ " และทรงตั้งพระทัยอยู่แล้วที่จะดำรงฐานะของกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจแบบปานกลาง และ " เราจะไม่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งจะต้องบีบคั้นให้หันลงหาทางกลาง เหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดินในยุโรป ซึ่งมีมาในพงศาวดาร " (ชยอนันต์ สมุทวณิช ๒๕๑๔: ๗๗)

อย่างไรก็ตามทรงมีพระบรมราชาธิบาย ชี้แจงโต้แย้งถึงข้อวิจารณ์ที่กลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ มีต่อพระองค์ว่าไม่กล้าผลักดันการเปลี่ยนแปลง ทั้งที่เงื่อนไขทางเวลาเหมาะสม อันเนื่องมาจากการถึงแก่พิราลัยของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ พระองค์ทรงชี้แจงว่า ในช่วงต้นรัชกาลเมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าพระยาฯยังมีอำนาจนั้น ทุกคนก็ตระหนักดีถึงอำนาจของท่านในครั้งนั้น และพระองค์เองก็อยู่ในฐานะ " ตัวเราเป็นเด็ก เป็นโอกาสยิ่งใหญ่ที่ (สมเด็จพระเจ้าพระยา-ผู้เขียน) ที่จะถอดถอนอำนาจพระเจ้าแผ่นดินได้หมด " แต่ถึงกระนั้นก็ดี พระองค์มิได้วางตน " ชี้แจงหรือโง่เขละมาเป็นตั้ง ๑๗-๑๘ ปี " เพียงแต่ไม่อาจผลักดันการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดให้ได้ตามความปรารถนา เพราะติดขัดที่เสนาบดีซึ่งกุมอำนาจอยู่นั้น ทรงชี้ให้เห็นว่าที่ทรงทำในเวลานั้น คือตั้งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เพื่อใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ในการออกกฎหมาย โดยยังปล่อยอำนาจการบริหารราชการให้อยู่ในอำนาจของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ และค่อยๆแทรกตัวลง ดึงอำนาจการบริหารกลับคืนมาได้ จนท้ายที่สุด ทรงสามารถควบคุมระบบบริหารได้ทั้งหมด และสภาวะการณ์นี้ทำให้พระองค์ไม่มีเวลาและกำลังพอที่หันมาสนใจการด้านกฎหมายได้ตั้งก่อน เพราะพระราชภาระด้านการบริหารราชการนั้นมีอยู่อย่างมากมาย และต้องทรงงานเองทั้งหมด ตั้งแต่

ตั้งแต่่างนโยบายจนถึงการปฏิบัติ เพราะเสนาบดีและข้าราชการที่มีอยู่ ยังไม่มีประสิทธิภาพในด้านการทำงาน ไม่เป็นที่ไว้วางพระทัยได้ (ชโยนันต์ สมทวณิชและชัตติยา กรรณสูตร ๒๕๑๔ : ๗๔)

ประเด็นที่สอง สำหรับการมองปัญหาขั้นตอนการแก้ไขปัญหานั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาและเลือกขั้นตอนการแก้ปัญหที่ต่างจากกลุ่ม ร.ศ. ๑๐๓ ก็คือ ในขณะที่คณะ ร.ศ. ๑๐๓ มองเห็นว่าการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองไปสู่คอนสติติวชันแนล โมนาคี คือ การแก้ปัญหที่ถูกต้อง ในการปรับปรุงประเทศให้เจริญแบบตะวันตกนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยสายพระเนตรของผู้ดำรงฐานะผู้บริหารบ้านเมืองและต้องรับผิดชอบสูงสุดต่อการปรับปรุงประเทศหรืออีกนัยหนึ่ง นักบริหารซึ่งต่างจากนักคิด ทรงพิจารณาว่า ความจำเป็นเร่งด่วนอันเป็นที่ต้องการของบ้านเมืองเวลานั้น คือ " การทำคอเวอนเมนต์รีฟอม " หรือการปฏิรูประบบราชการแผ่นดิน กับความต้องการนักกฎหมายเพื่อบัญญัติกฎหมายใหม่ ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับต่างประเทศ สำหรับการปฏิรูประบบราชการ เพื่อ " ให้พนักงานของราชการแผ่นดิน ทุกๆกรมทำการให้ได้เต็มหน้าที่ แลให้ได้ประชุมปรึกษาหารือกัน ทำการเดินให้ถึงกันโดยง่ายและโดยเร็ว ทำการรับผิดชอบในหน้าที่ของตน " การปรับปรุงทั้งทางด้านกลไกราชการและการออกกฎหมายนี้ เป็นสิ่งจำเป็นต่อพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆต่อไป (ชโยนันต์ สมทวณิช ๒๕๑๔ : ๗๔)

พระราชดำริทางการปกครองข้างต้นนี้ ถือเป็นพระราชดำริที่สำคัญและเป็นแนวนโยบายทางปฏิบัติที่พระองค์ทรงยึดถือ ในการปรับปรุงประเทศตลอดมา และจัดตั้งกรมกองต่างๆขึ้นใหม่ตามแบบตะวันตก จนท้ายที่สุดคือการปฏิรูประบบราชการแบบใหม่ ในระบบกระทรวงซึ่งเป็นการแบ่งแยกหน้าที่ราชการและข้าราชการออกเป็นกรมกองอย่างเด็ดขาด และมีหน้าที่ปฏิบัติงานเฉพาะด้านไป และรวมถึงการจัดตั้งกองทัพแห่งชาติขึ้น กระบวนการปฏิรูปบ้านเมืองของพระองค์นี้ ได้ดำเนินมาตั้งแต่ครั้งทรงพระบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๑๗ และในการดำเนินการปฏิรูปในครั้งนั้น ก็ได้ทรงโปรดให้สมเด็จพระยาเทววงษ์โรปกการ ซึ่งเสด็จแทนพระองค์ไปอังกฤษ เพื่อร่วมงานฉลองรัชกาลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ๕๐ ปี ศึกษาแบบอย่างการปกครองของประเทศต่างในยุโรปเข้ามาด้วย และในเวลานั้นก็ทรงเริ่มกระบวนการปฏิรูปอย่างชัดเจนขนานใหญ่ และทรงแต่งตั้งกลุ่มคนรุ่นใหม่ ที่มีประสบการณ์การเรียนรู้จากประเทศตะวันตก ทั้งพระอนุชาและขุนนางใกล้ชิด ซึ่งก็คือ หลายคนจากกลุ่มสยามหนุ่ม และคณะ ร.ศ. ๑๐๓ ซึ่งในเวลานั้นก็เดินทางกลับเข้ามาในประเทศ ภายหลังจากการศึกษาต่อต่างประเทศ ให้ขึ้นเป็นเสนาบดีร่วมไปกับกลุ่มเสนาบดีรุ่นเก่า กลุ่มคนรุ่นใหม่เหล่านี้ เช่น กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์

เป็นที่เสนาบดีนครบาล พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เป็นที่เสนาบดียุติธรรม และกรมหมื่นพิทยาลงก
 พฤติธาดาเป็นที่เสนาบดีมรธาธร ทั้งนี้กลุ่มข้าราชการสถานทูตที่ร่วมลงชื่อด้วย มีนายนกแก้ว คชเสนี
 หลวงเดชนายเวร นายบุศย์ เข็ญกุล และสัปเลฟเตอร์แนสอาดก็ได้เป็นกำลังสำคัญของราชการใน
 เวลานั้นด้วย และเป็นที่ยึดด้วยว่าแนวทางการปฏิรูปประเทศของพระองค์นี้เป็นไปเพื่อความเจริญ
 ของบ้านเมืองและราษฎร โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ร่วมอำนาจสูงสุดแค่เพียงผู้เดียว และ
 เป็นผู้วางแนวทางสำหรับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ความคิดหรือข้อเสนอแนะที่กลุ่มคนหนุ่มในเวลานั้น
 ได้มีร่วมกันกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในส่วนที่เห็นร่วมกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัวก็ได้ทรงตัดแปลงนำไปใช้ แลในส่วนซึ่งไม่ทรงเห็นด้วยโดยถือว่าไม่เหมาะสมกับบ้านเมือง ก็
 ไม่ได้รับการปฏิบัติจนเป็นที่เห็นได้ชัดว่า นโยบาย แนวความคิดที่แตกต่างกันอย่างสำคัญสำหรับพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกลุ่ม ร.ศ.๑๐๓ ในเรื่องระบบการปกครองนั้น รัชกาลที่ ๕ ทรงแสดงพระ
 บรมราชาธิบายถึงพระราชดำริ เรื่องนี้อย่างชัดเจนขึ้นใน "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี
 พ.ศ.๒๔๔๖" ซึ่งให้เห็นว่าสำหรับพระองค์ในฐานะผู้บริหารประเทศนั้น ทรงนิยม "แนวทางคิด
 สายกลาง" ระหว่างปัญญาชนส่วนน้อยที่มีความคิดรุนแรง คือ ความต้องการปรับปรุงประเทศทุก
 อย่างให้เป็นแบบตะวันตก กับกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศที่มองไม่เห็นความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง
 ดังกล่าว สำหรับพระองค์แล้วทรงเลือกการเปลี่ยนแปลงเฉพาะด้านเท่าที่เหมาะสมและจำเป็นต่อ
 บ้านเมือง ทรงมองเห็นว่าวิธีการที่ทรงเคยผลักดันการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองไทยได้สำเร็จมาหรือ
 บ้างนั้น ก็คือ

"คนในเมืองไทยเคยรวม รวมกันเป็นความคิดอันหนึ่งอันเดียวกัน คือเอากระแส
 พระราชดำริพระเจ้าแผ่นดินเป็นประमाण เมื่อกระแสพระราชดำริเป็นอย่างไร
 คนทั้งปวงเห็นตามโดยจริง เป็นตกลงไปได้โดยง่าย เป็นธรรมยั่งยืน"
 (ชโยนันต์ สมุทวณิช ๒๕๑๘ : ๑๖๔)

นั่นคือความสำเร็จของการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองไทยเกิดขึ้นจากการยอมรับตัวผู้นำและ
 ความคิด คือองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้น ทรงถือว่าแนวพระราชดำริ
 ของพระองค์ "ย่อมอยู่ในความชอบธรรม อาศัยพระเมตตากรุณาต่อประชาราษฎร์อันแรงกล้า" จึงทำให้
 พระองค์ "เป็นที่นิยมยินดีชอบใจของราษฎรทั้งหลายทั้งปวง จึงได้เป็นที่เชื่อใจวางใจของคนทั้งปวง"
 และในทัศนะนี้ย่อมแสดงถึงพระราชดำริที่ให้ความสำคัญต่อวิธีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 ในภาวะบ้านเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่

การย้าความคิดเรื่องการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ยิ่งเห็นได้ชัดขึ้น เมื่อทรงอธิบายถึงแนวพระราชดำริที่เป็นทางสายกลางที่ทรงยกตัวอย่างกรณีเรื่องการเปลี่ยนพุทธศาสนาให้เป็นคริสตศาสนา กับเรื่องการตั้ง (Political Party) หรือ "ที่ประชุมสภาที่มาจากราษฎร" ซึ่งอีกนัยหนึ่งคือ ปาเลเมนต์ ตามที่กลุ่ม ร.ศ.๑๐๓ ได้เสนอไว้แล้วนั่นเอง รัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นว่าทั้งสองเรื่องนี้ เป็นไปไม่ได้สำหรับสังคมไทย เพราะคนส่วนใหญ่ยังคงยึดมั่นและไม่ต้องการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะกรณีของปาเลเมนต์ ทรงมีพระราชวิจารณ์ประเเมนถึงความสำเร็จในเรื่องนี้ว่า

"ถ้าจะตั้งปาเลเมนต์ขึ้นในเมืองไทย เอาความคิดราษฎรเป็นประมาธ ในเวลานี้แล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าไม่ได้จัดการอันหนึ่งอันใดสักสิ่งหนึ่งเป็นแน่แท้ทีเดียว คงจะต้องเสียดกันป่นปี้ไปเท่านั้น" (ชยอนันต์ สมุทวณิช ๒๕๑๘ : ๑๖๕)

พระองค์ทรงชี้แจงว่าที่คิดเช่นนั้นมิได้ต้องการให้พวกที่ต้องการระบบ "ปาเลเมนต์" เห็นว่าทรง "หาอำนาจใส่ตัว" เพราะจากประสบการณ์การบริหารราชการ ทรงพบว่าปัญหาอย่างมากจากพวกที่ไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพวกนี้จะไม่ทำงาน ในขณะที่พวกที่เสนอความคิดเพื่อการเปลี่ยนแปลงเองนั้น ก็ไม่ประสบความสำเร็จในทางปฏิบัติ แต่ก็มักอ้างว่าได้ทราบมูลแล้ว ซึ่งทรงเห็นว่า "เป็นแต่พูดออกนอก ๆ เล่นว่า ได้คิดการแผ่นดินแผ่นดินทราย เว้นแต่ไม่สำเร็จไปเพราะไม่มีอำนาจ และเมื่อทรงขอให้ปรับปรุงแก้ไขโครงการปฏิบัติงาน โดยทรงชี้แจงถึง "เหตุขัดข้องไป" ก็พบว่าฝ่ายนั้น "หมดความคิด" ยัง "ลงยกโทษผิดข้าพเจ้า" หรือมิฉะนั้นก็แก้ตัวว่ายังมิได้รับพระกระแส ซึ่งทรงพิจารณาเห็นว่าลวนแล้วแต่ขัดทอดความผิดให้พระองค์ทั้งสิ้น ซึ่งทรงยืนยันว่านี่คือสภาวะความไม่พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองไปสู่ระบบรัฐสภานั้นเอง (ชยอนันต์ สมุทวณิช ๒๕๑๘ : ๑๖๗-๑๖๘)

การวิจารณ์ถึงสภาพการตั้งปาเลเมนต์ขึ้นในเมืองไทยว่ายังไม่เหมาะสมว่า "ด้วยพื้นเพการทำงานทั้งปวงไม่เหมือนกัน เหมือนหนึ่งจะไปลอกเอาตำราทำนาปลูกข้าวสาละในเมือญโรมาปลูกข้าวเจ้าข้าวเหนียวในเมืองไทยก็จะได้ผลอันใด" (ชยอนันต์ สมุทวณิช ๒๕๑๘ : ๑๖๑) เช่นนี้ น่าที่จะสรุปให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงการยืนยันอย่างมั่นคงของพระองค์ต่อการปกครองประเทศแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การปฏิรูประบบราชการของพระองค์ มีเป้าหมายอยู่ที่การรวมศูนย์ อำนาจเข้าสู่พระองค์เอง และดูเหมือนว่าไม่เพียงแต่รัชกาลของพระองค์เท่านั้นซึ่งได้รับการยอมรับและ

มีความมั่นคงในทางการเมือง พระองค์ยังทรงยอมรับขั้นตอนการปรับปรุงราชประเพณีบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาการสืบสันตติวงศ์ ซึ่งคณะ ร.ศ.๑๐๓ ได้ทูลเตือนไว้ นั้น ในทางปฏิบัติหลังจาก รังหน้าถึงแก่พิราลัยก็ทรงยกเลิกธรรมเนียมการตั้งอุปราช หากแต่ทรงสถาปนาตำแหน่ง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชขึ้นแทน และนี่คือมาตรการที่แน่ชัดสำหรับการระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญในรัชกาลต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทสรุป

ความรุนแรงและการแบ่งแยกทางการเมืองในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผลของการแย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมือง ระหว่างผู้นำกลุ่มการเมืองที่สำคัญ ๆ ในช่วงต้นรัชกาล ทั้งนี้โดยมีสาเหตุที่สำคัญมาจากการปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อให้เกิดอำนาจรวมศูนย์อยู่ที่องคมนตรีมหาดเล็ก ซึ่งพระมหาสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเริ่มขึ้น ตั้งแต่ปี ๒๔๑๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างความเจริญให้แก่ประเทศด้วยการปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ ให้เกิดประสิทธิภาพ และสามารถยังความเจริญ และความสงบสุขร่มเย็น และความ เป็นธรรมให้แก่ประชาชน

มูลเหตุสำคัญของพระราชดำรินี้อยู่สองประการ ประการแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขาดพระราชอำนาจทางการเมืองทั้งนี้เพราะอำนาจส่วนใหญ่ตกอยู่กับขุนนาง กลุ่มตระกูลขุนนาง โดยการนำของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ประกอบกับฐานะทางการเมืองที่มั่นคงขึ้นของกรมพระวังบวรสถานมงคล ด้วยการที่ได้สืบทอด สิทธิพิเศษด้านกำลังทหาร กำลังคน และอาวุธยุทธโธปกรณ์จากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้อเท็จจริงทางการเมืองนี้ได้เป็นพื้นฐานของดุลยภาพทางการเมืองที่จะเป็นประโยชน์แก่การรักษาอำนาจของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และกลุ่มตระกูลขุนนางได้ กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ขณะทรงพระเยาว์ ทรงขาดประสบการณ์และอำนาจทางการเมือง สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ปิดช่องว่างนั้นด้วยการดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินจนกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะบรรลุนิติภาวะแล้ว และการสืบทอดสิทธิพิเศษของกรมพระราชวังบวรไชยชาญจะทำให้อำนาจของสมเด็จพระเจ้าพระยามั่นคงขึ้น ประการที่สอง ช่องทางของระบบบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดการรั่วไหลของผลประโยชน์ ทำให้มูลนายสามารถส่งสมอำนาจทางการเมืองของตนมากขึ้น นอกจากนั้นวัตรปฏิบัติบางอย่างของระบบราชการก็ขัดขวางการพัฒนาประเทศด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดินในสองลักษณะคือ ประการแรก เป็นการปรับปรุงองค์การทางการบริหารให้มีประสิทธิภาพและให้พระมหาดเล็กสามารถควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของมูลนาย ซึ่งจะเป็นหนทางที่จะทรงได้รับพระราชอำนาจกลับคืนมา ประการที่สอง เป็นการเน้นวัตรปฏิบัติของระบบราชการใหม่ให้มีลักษณะ

ของความสุจริตยุติธรรมและการแสวงหาความรู้เป็นสิ่งสำคัญ

การดำเนินการในประการแรกนั้น มีลักษณะของการลิดรอนอำนาจของขุนนางโดยเฉพาะอย่างยิ่งตระกูลขุนนาง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงด้านการคลังก่อนด้านอื่น ๆ เนื่องจากทรงเห็นว่าระบบการจัดเก็บรายได้ของรัฐมีความหละหลวมรวมทั้งระบบกินเมืองที่รัฐให้เป็นผลประโยชน์ตอบแทนแก่มูลนายแทนการให้เงินเดือน ได้ทำให้รายได้ของรัฐรั่วไหลเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าให้การจัดเก็บรายได้กระทำรวมอยู่ในที่เดียวกัน คือ หอรัษฎากรพิพัฒน์ มีการควบคุมการเบิกจ่ายเงินให้เป็นระบบและให้มีการจัดหางบประมาณของแต่ละกรมกองด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นประกอบด้วย สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และสภาที่ปรึกษาในพระองค์ เพื่อสนับสนุนการปรับปรุงภายในประเทศ ซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ของสภาที่ปรึกษาได้มีส่วนช่วยให้การจัดระเบียบด้านการคลังบรรลุผล และสามารถลิดรอนอำนาจของตระกูลขุนนางลงได้ในระดับหนึ่ง จากกรณีพระยาอาหารบริรักษ์ฉ้อโกงเงินของกรมนา

การดำเนินการในประการที่สองนั้น จะเห็นได้จากธรรมเนียมปฏิบัติที่กำหนดไว้ในสภาที่ปรึกษาทั้งสองสภา และในองค์กรทางการบริหารที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการเฉพาะคราว เช่น ตระลาการศาลรับสั่ง เป็นต้น วัตรปฏิบัติที่เน้นมากที่สุดจากธรรมเนียมปฏิบัติเหล่านี้ก็คือ ความยุติธรรม ความสุจริต การไม่เห็นแก่พวกพ้องและอำมิตร และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ครุโณวาทที่มีส่วนในการส่งเสริมวัตรปฏิบัติของระบบราชการที่รัฐบาลในขณะนั้น เน้นอยู่เช่นกัน การโจมตีผู้นำกลุ่มการเมืองในเรื่องของการทวงแทนอำนาจ การปกครองและตัดสินใจคดีความที่ปราศจากความยุติธรรม และการขัดพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ล้วน เป็นการชี้ให้เห็นถึงวัตรปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องในการรับราชการ ในเวลาเดียวกันการชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของระบบราชการที่กล่าวมานี้ก็เป็น การส่งเสริมวัตรปฏิบัติของการรับราชการตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ชัดเจนขึ้นด้วย นอกจากนี้ครุโณวาทยังเน้นความสำคัญของการแสวงหาความรู้ ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นของการเข้ารับราชการในขณะนั้นด้วย

การปรับปรุงระบบบริหารราชการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการคลังนั้นได้ก่อให้เกิดปฏิกริยาต่อต้านจากสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และกรมพระราชวังบวรสถานมงคลอย่างรุนแรง ทั้งนี้เนื่องจากเป็นการปรับปรุงที่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของบุคคลเหล่านี้และพวกพ้องของตน การเคลื่อนไหวต่อต้านการปรับปรุงประเทศ

ของกลุ่มการเมืองทั้งสองจึงเป็นไปเพื่อปกป้องและช่วงชิงผลประโยชน์ที่ตนได้สูญเสียไปกลับคืนมา การแย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มการเมืองต่าง ๆ จะเป็นพื้นฐานและจุดมุ่งหมายของแนวความคิดทางการเมืองของผู้นำไทยในช่วงนั้น

ครุโณวาทได้แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ต่อต้านการปรับปรุงประเทศอยู่ตลอดเวลา การต่อต้านที่ชัดเจนที่สุดคือการปฏิเสธที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ และการปฏิเสธที่จะร่วมมือกับทางราชการในการจัดเก็บรายได้ให้แก่รัฐตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยการคลังฉบับต่าง ๆ ที่ประกาศใช้บังคับหลังปี ๒๔๑๖ วิกฤตการณ์วังหน้าในปี ๒๔๑๗ จะแสดงให้เห็นการต่อต้านของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่ชัดเจนและรุนแรงที่สุด ซึ่งเหตุการณ์นี้ได้ครอบคลุมถึงสภาพของการขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองต่าง ๆ นอกเหนือจากกลุ่มกรมพระราชวังบวรสถานมงคลด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้จะมีผลอย่างสำคัญ ทั้งต่อสถานภาพทางการเมืองของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของกลุ่มสยามหนุ่มและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนความคิดของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

การถอดพระยาอาหารบริรักษ์ (นุช บุญหลง) ออกจากตำแหน่งเสนาบดีเกษตรราธิการ เนื่องจากพบว่ามียุติกรรมฉ้อโกงพระราชทรัพย์ของแผ่นดินไปเป็นของตนเองนั้น ถือว่าเป็นการลิดรอนอำนาจของตระกูลขุนนางที่สำคัญ และเป็นคดีตัวอย่างที่จะบีบบังคับให้มูลนายที่พยายามเบียดบังรายได้ของหลวงไว้เป็นของตนเองต่อไป ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องให้ความร่วมมือกับรัฐบาลจัดเก็บรายได้อย่างสม่ำเสมอ มิฉะนั้นตนก็อาจจะถูกลงโทษเช่นเดียวกับพระยาอาหารบริรักษ์ก็เป็นได้ คดีพระยาอาหารบริรักษ์นี้จะ เป็นความบาดหมางทางความสัมพันธ์ ระหว่างตระกูลขุนนางและตระกูล อมาตยกุล และได้เป็นที่มาของการประหารชีวิตพระปริชาลการ (สำออง อมาตยกุล) ขุนนางหนุ่มผู้เป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นบุตรของพระยาภานุรักษ์กิจโกศล (โหมต อมาตยกุล) ประธานกรรมการสอบสวนพระยาอาหารบริรักษ์ด้วย ประการหนึ่ง การยุติบทบาททางการเมืองของตระกูลอมาตยกุลด้วยการประหารชีวิตพระปริชาลการตลอดจนการปฏิเสธตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองการบริหารของพระยาภานุรักษ์กิจโกศล จึงเท่ากับเป็นการลิดรอนอำนาจทางการเมืองของกลุ่มพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สำคัญประการหนึ่งด้วย

ในการดำเนินการปรับปรุงประเทศตลอดจนตอบโต้ผู้ที่ขัดขวางต่อต้านการปรับปรุงประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มการเมือง

ของพระองค์ซึ่งเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ของสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาในพระองค์ และมีส่วนช่วยเหลือพระองค์อย่างสำคัญในการตั้งพระราชอำนาจของพระองค์กลับคืนมา อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากภาระกิจที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบหมายให้พระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางรุ่นหนุ่มรับผิดชอบในสถานการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ และรายนามของสมาชิกสภาที่ปรึกษาในพระองค์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มของพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางรุ่นหนุ่ม ประกอบกับลักษณะหน้าที่ของสภาที่ปรึกษาในพระองค์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเสถียรภาพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ก็จะได้เห็นว่ากลุ่มสยามหนุ่มซึ่งประกอบด้วยพระเจ้าน้องยาเธอและขุนนางรุ่นหนุ่มเป็นส่วนใหญ่ นั้น มีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการเสริมสร้างพระราชอำนาจและสร้างลัทธิธรรมทางการเมืองให้แก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจกรรมของกลุ่มสยามหนุ่มเอง เช่น การจัดตั้งสมาคมสยามหนุ่ม (The Young Siam Society) และการออกหนังสือตริโกวาท เป็นต้น นั้น ก็มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อเสริมสร้างลัทธิธรรมดังกล่าว รวมทั้งเป็นฐานรองรับภาระกิจต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมอบหมาย กลุ่มนี้มีลักษณะทางความคิดที่เด่นชัดในการสนับสนุนและจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสนับสนุนการปรับปรุงประเทศตามแนวพระราชดำริของพระองค์ด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงให้ความสำคัญต่อกกลุ่มสยามหนุ่มมาโดยตลอด และจะเห็นได้ว่าการเตรียมบุคคลเพื่อรองรับระบบบริหารราชการแผ่นดินที่จะทรงปรับปรุงหลังจากที่ผู้นำกลุ่มการเมืองเก่าสิ้นอำนาจไปแล้วนั้น พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งสมาชิกของกลุ่มนี้ให้ดำรงตำแหน่งทางการบริหารที่สำคัญ รวมทั้งได้ทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนรัฐบาลไทยในการเจรจาปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับตะวันตก และเป็นผู้แทนไปประจำ ณ สถานอัครราชทูตไทยประจำประเทศตะวันตกที่สำคัญๆ ด้วย

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะยังคงตระหนักถึงความสำคัญของกลุ่มสยามหนุ่มที่จะเป็นฐานรองรับระเบียบบริหารราชการแผ่นดินที่มีประสิทธิภาพก็ตาม แต่ก็จะได้เห็นว่ากลุ่มสยามหนุ่มบางท่านก็มีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องของวิธีการจัดระเบียบการปกครองและบริหารราชการแผ่นดิน เหตุการณ์ รศ. ๑๐๓ จะเป็นเครื่องบ่งชี้ที่ชัดเจนถึงความแตกต่างทางความคิดนี้ ยิ่งไปกว่านั้นจะทำให้เห็นว่ากลุ่มของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพัฒนาการของตนทางความคิดอีกขั้นหนึ่ง อีกขั้นหนึ่งแล้ว